

Mart Sõrg*
Suomen Pankin tutkimusosasto
27.9.1990

21/90

VIRON RAHATALOUDEN KEHITTÄMISEN STRATEGIA

- * Mart Sõrg on Tarton yliopiston professori, taloustieteen tohtori finanssi-, raha- ja luottotalouden alalla sekä Eesti Pankin neuvos (johtokunnan jäsen). Hän työskenteli vierailevana tutkijana 3 kuukautta Suomen Pankin tutkimusosastolla keväällä 1990.

Suomen Pankin monistuskeskus
Helsinki 1990
ISBN 951-686-263-2
ISSN 0785-3572

ESIPUHE

Tämä tutkimus on Suomen Pankin tutkimusosastolla kolme kuukautta kestäneen tutustumis- ja työvierailuni yksi tulos. Pyrkimykseni on siinä kuvata Viron käynnissä olevan rahatalouden uudistuksen alkuvaiheita ja ennakoida sen tulevaa kehitystä. Koska käytettävissäni on ollut lähinnä vain Suomen Pankissa saatavissa ollut aineisto, en ole voinut kaikkialla nojautua alkuperäislähteisiin enkä myöskään aivan uusimpiin tilastotietoihin. Tiettyä varauksellisuutta arviooni aiheutuu myös Neuvostoliiton taloutta koskevien tietojen epämääräisyydestä ja mahdollisesta poliittisesta sävyttyneisyydestä.

Suomen Pankin ja varsinkin tutkimusosaston sekä keskuspankkipolitiikan ja kansantalouden osaston työtovereiden ystävällisellä myötävaikutuksella vierailuni on onnistunut nähdäkseni erinomaisesti huolimatta vajavaisesta kielitaidostani sekä niukasta markkinatalouden teorian-tuntemuksestani. Erikseen haluaisin kiittää Niko Vanhataloa tämän tutkimusraportin alustavasta viimeistelyavusta, Kaisa Paasovaaraa tekstin kieliasun tarkistamisesta ja Päivi Lindqvistiä tekstin puhtaaksikirjoituksesta.

Vierailuni Suomen Pankin tutkimusosastolla on tavallaan myös osa Viron oman rahatalouden luomistyötä, koska tarkoitukseni on edelleenjakaa tänä aikana omaksumaani tietoa Tarton yliopiston rahataloutta opiskeleville ylioppilaille sekä hyödyntää sitä myös Viron pankkijärjestelmän uudistusprosessissa. Siksi kiitän Suomen Pankin johtokuntaa, erityisesti Esko Ollilaa vierailuni hyväksyjää konkreettisesta avusta Viron rahatalouden uudistamisessa.

Helsingissä 13.6.1990

Mart Sôrg

SISÄLTÖ

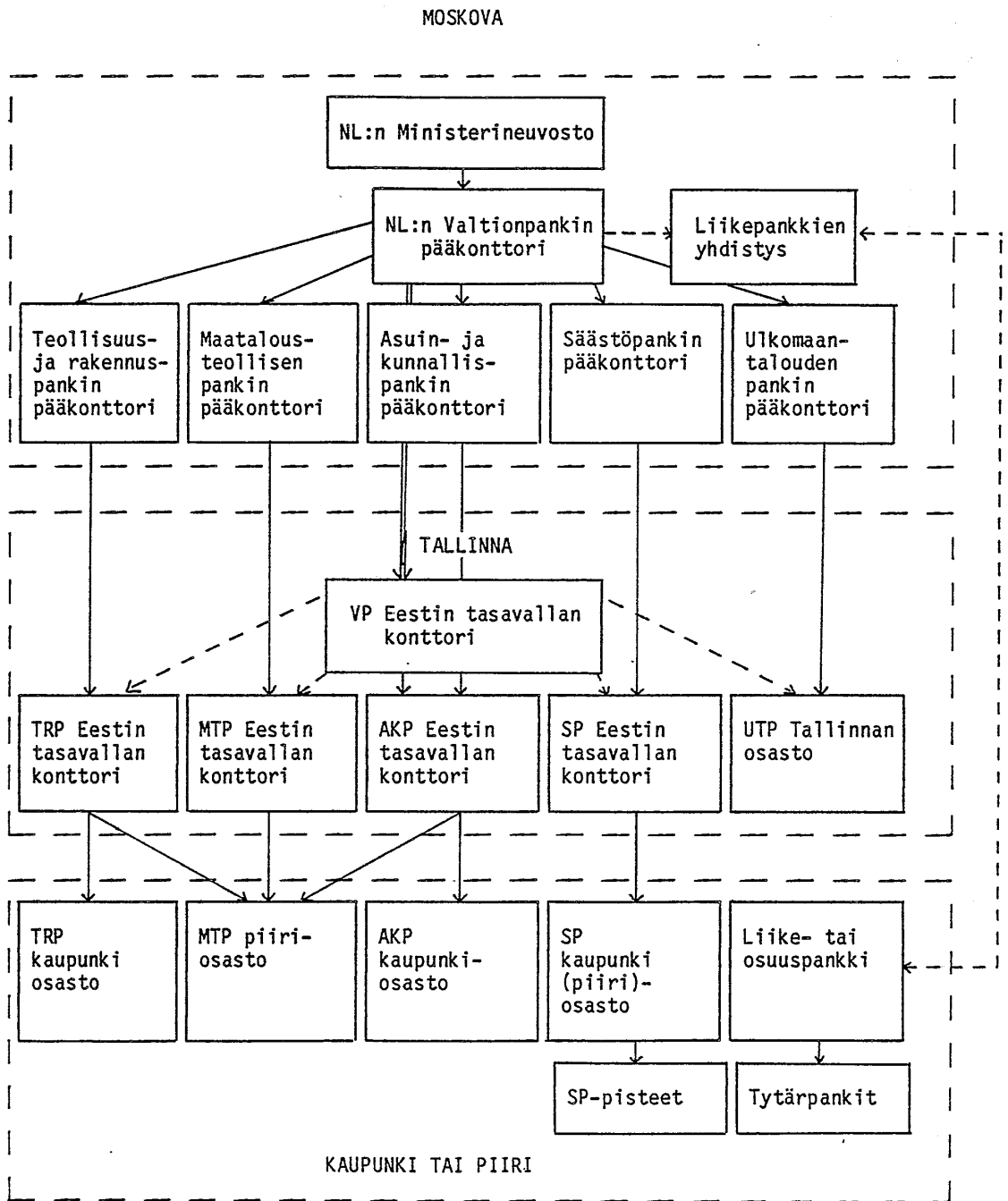
	Sivu
ESIPUHE	3
1 VIRON RAHATALOUDEN NYKYTILANNE	7
2 VIRON RAHATALOUDEN UUDISTAMISEN TARPEELLISUUS	14
2.1 Viron tyytymättömyys Neuvostoliiton rahatalouteen	18
2.2 Viron odotuksia rahataloutensa uudistuksilta	24
3 VIRON RAHATALOUDEN KEHITTÄMISEN STRATEGIA	28
3.1 Oman rahatalouden peruspiirteitä	28
3.2 Muutosten toteutumisen aikataulu	39
4 VIRON RAHATALOUDEN UUDISTAMISEN ONGELMIA	43
5 YHTEENVETO	56

1 VIRON RAHATALOUDEN NYKYTILANNE

Viron talous, mukaan lukien myös rahatalous, on tiiviisti integroitu pieni osa neuvostotaloutta. Sitä ohjataan hallinnollisesti Moskovasta. Vaikka tasavallan elimillä on mahdollisuuksia vaikuttaa tuotantotoimintaan sekä sivistyselämään, ei rahatalouden hallitsemiseksi ole riittäviä edellytyksiä, koska pankit, rahan kierto ja sen säätely ovat yleisliittolaisia. Virossa on pääasiallisesti yleisliittolaisten valtiollisten pankkien haarakonttoreita (kuvio 1). Niitä ohjaavat Moskovan pääkonttorit sekä Neuvostoliiton Valtionpankin Tallinnassa sijaitseva tasavallan konttori. Tosin v. 1989 Virossa alkoi toimia myös riippumattomia liikepankkeja. Niistä Tartu Kommertspank oli Neuvostoliiton ensimmäinen liikepankki. Nykyisin Virossa on aloittanut toimintansa jo 6 liikepankkia ja perustamisprosessi jatkuu. Liikepankkien osuus rahamarkkinoilla on kuitenkin vielä kovin pieni. Esimerkiksi vuoden 1989 lopussa niiden antolainauksen summa oli 66.5 miljoonaa ruplaa eli noin 5 % koko Viron pankkien saamisista. Näistä syistä johtuu, että kaikki rahatalouden ongelmat, jotka ovat yleisesti havaittavissa muualla Neuvostoliitossa, tulevat esille myös Virossa.

Tilanne Neuvostoliiton rahataloudessa on vuosi vuodelta huonontunut, ja nyt mielestäni on alkanut jo lamakausi. Sen syyt sekä oireet ovat professori Vladimir Ilynin¹ mukaan siinä, että valtion budjetin alijäämä on kasvanut (v. 1989 se oli 92 miljardia ruplaa eli noin 20 % menoista) ja rahojen emissio on lisääntynyt (v. 1989 se oli 18 miljardia ruplaa eli 15 % kaikista vaihdossa olevista rahoista). Samalla tuotannon kasvu oli poikkeuksellisen hidasta. Inflaatio on lisäksi voimistunut (v. 1989 inflaatio oli 8.9 %). Todettakoon, että eräät tutkijat arvioivat vieläkin suurempaa inflaatiota. Licensiaatti Aleksandz Zaitenko² väittää, että kuluttajahintaindeksin nousu oli v. 1989 lähes 11 %. V. Ilynin mukaan velka vapaasti vaihdettavasma valuuttana kasvaa Neuvostoliitossa nopeasti. On arvioitu, että se on vuoden 1990 loppuun mennessä 42 miljardia ruplaa. Vuosien 1986 - 1990 aikana kasvua oli 18 miljardia ruplaa.

KUVIO 1. Neuvostoliiton pankkirakenne

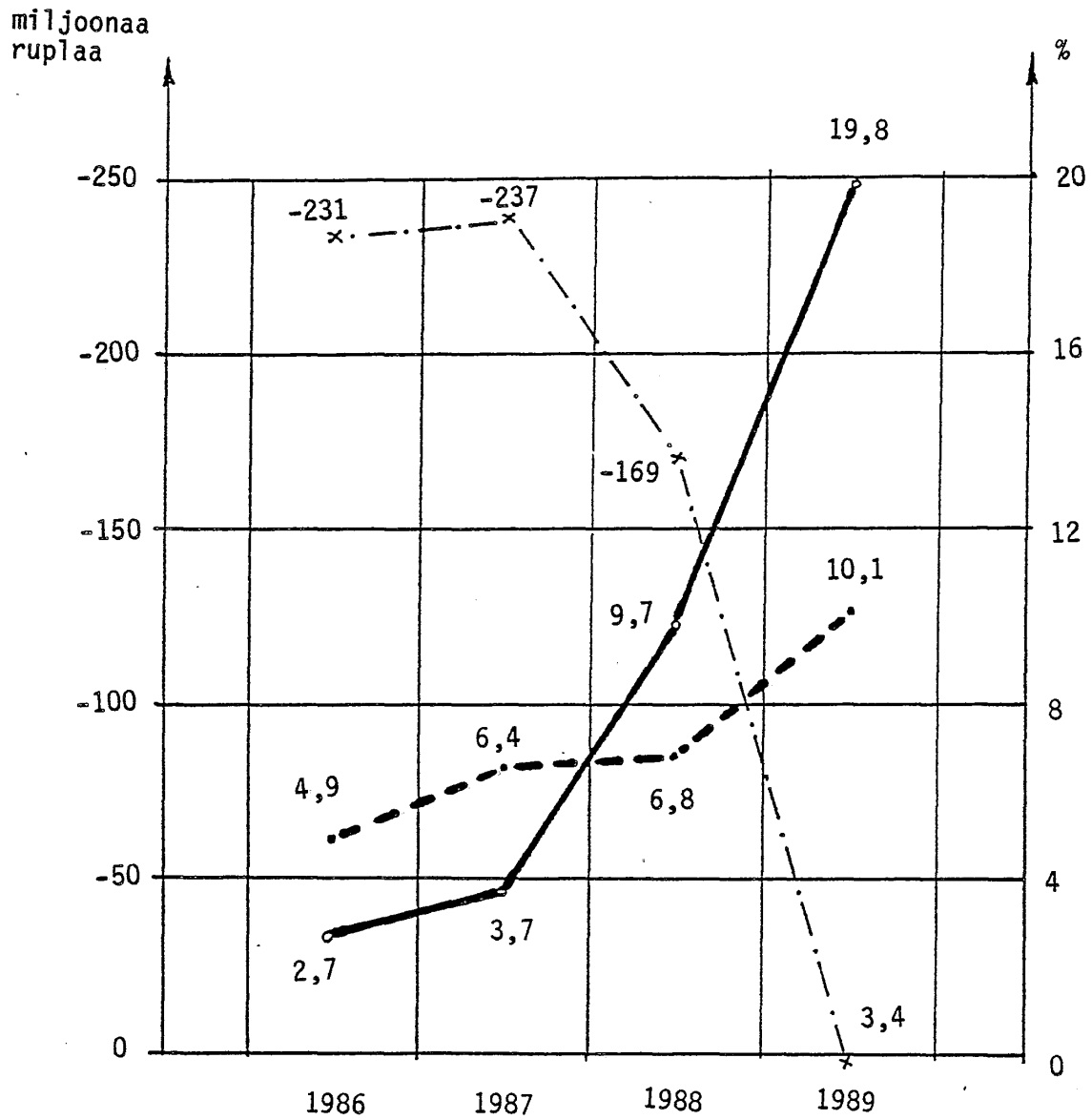
Neuvostoliiton rahankierron tilanteesta on kuitenkin mahdollista saada tarkkaa kuvaa, koska tarvittavia tilastotietoja ei ole saatavissa. Osa rahankierron koskevista luvuista on salaisia, siksi esitettyjenkin lukujen oikeellisuutta voidaan epäillä. Neuvostoliiton Valtiollinen tilastokomitea on laskenut yleiseksi hinnannousun indeksiksi 7.5 % v. 1989. Toisaalta tutkija A. Proskurin väittää, että yleisön hallussa on vain 70 miljardia ruplaa käteisrahaa.³ Tämän luvun valossa V. Ilynin antama rahan kapasiteetin 15 prosentin kasvuvauhti olisi myös väärä (kasvun pitäisi olla nopeampaa). Kuitenkaan se, että esitetyt luvut eivät ole täysin täsmällisiä, ei kumoa arvioitani, että rahatalouden tilanne Neuvostoliitossa on kovin huolestuttava ja sen huononeminen näyttää lisääntyvän.

Kuten Neuvostoliitossa yleisesti, niin myös Virossakin rahatalouden tilanne on viime aikoina huonontunut huomattavasti. Virolaisten ostohalukkuus on vuosi vuodelta lisääntynyt, mutta rahan liikkeenlasku kasvaa vielä nopeammin (kuviot 2). Kuviosta 2 ilmenee, että kun tavarantarjonta vuosina 1986 ja 1987 kasvoi nopeammin kuin bruttoemissio, niin vuosina 1988 ja 1989 tavarat eivät enää riittäneet vastaamaan emissiota. Vuoden 1989 lopulla oli tavaravaranto kaupossa 106 miljoonaa ruplaa eli 27.2 % pienempi kuin vuonna 1986. Koska myös hinnat ovat väliaikana nousseet huomattavasti, on tavaravarannon reaaliarvo supistunut vielä mainittuakin tuntuvammin.

Vuosina 1986 ja 1987 Virossa poistettiin liikkeestä yli 200 miljoonaa ruplaa enemmän kuin laskettiin liikkeeseen, mutta vuonna 1989 tilanne muuttui niin, että rahaa tuli enemmän liikkeeseen kuin poistui. Jo yli 30 vuotta Virossa on ollut joka vuosi negatiivinen emissio. Sen pääsyyt ovat Viron suurempi kulutustavaroiden määrä verrattuna ympärillä oleviin alueisiin (joista tullaan Viroon ostoksille) ja Viron yksityisviljelijöiden maataloustuotteiden myynti Leningradiin ja Pihkovan isoilla markkinoilla (jossa hinnat ovat korkeampia). Se, että Virossa ei enää vuonna 1989 ollut negatiivista emissiota, voidaan selittää kahdella tavalla. Voi olla, että maataloustuotteiden myynti Viron ulkopuolelle ja Viron koko tuonti ovat jyrkästi vähentyneet ja tasapainottuneet siihen nähden, että Viron asukkaat tekevät ostoksia muualta. Mutta todennäköisempää voi kuitenkin olla, että tavarantoimituksen takia käteisrahan määrä tasaval-

KUVIO 2 Rahan emissio ja kaupankäynti Virossa⁴
(muutokset verrattuna edellisvuotiseen)

- käteisrahan bruttoemissio
 · - · - · - · - käteisrahan nettoemissio
 - - - - vähittäiskauppa

lassa lisääntyi noin 200 miljoonaa ruplaa. Joka tapauksessa Viron rahataloudessa on tasapainoton tilanne, koska yleisöllä on voimakas ostohalukkuus ja koska sillä oli vuoden 1989 lopussa käteisrahaa arviolta 500 - 1 000 miljoonaa ruplaa ja säästöpankeissa vielä yli 2 300 miljoonaa, mutta kaupoissa oli tavaroita vain 300 miljoonan ruplan arvosta.

Tämä lamakausi sekä Neuvostoliiton että Viron rahataloudessa on kestänyt jo kaksi vuotta. Se on aiheuttanut ennennäkemätöntä spekulatiota (katukaupassa hinnat ovat moninkertaiset verrattuna virallisiin hintoihin). Ikävä puoli asiassa on se, että yleisöltä alkaa jo hävitä halu tehdä työtä ja ansaita enemmän rahaa. Normaalioloissa lisätulojen ansaitsemisen mahdollisuus kannustaa ihmisiä työhön, ja tämä taas lisää työkuria sekä työn tuottavuutta ja sitä kautta vahvistaa rahatalouden perustaa. Viime vuosina palkat ovat Neuvostoliitossa nousseet nopeasti. Tämän vaikutus työtuloksiin jää kuitenkin melkein olemattomaksi tai jopa negatiiviseksi (palkan nousun vaikutus eliminoituu hintojen nousun takia). Nämä ilmiöt voidaan nähdä taulukon 1 luvuista.

TAULUKKO 1 Neuvostoliiton talouden kehitys v. 1989
(% verrattuna vuoden 1988 tilanteeseen)⁵

Teollisuustuotanto	101,7
Maataloustuotanto	101
Kiinteän pääoman käyttöönotto	98
Kuljetustoiminta	
- tavarat	98
- matkustajat	104
Yrityksien voitot	104
Palkkakulut	109
Vähittäiskauppa	108,1
Maksulliset palvelukset	108,2

Virossakin tuotannon määrä v. 1989 tukkuhinnoittain ilmaistuna supistui 33 prosentissa teollisuusyrityksistä, 41.2 prosentissa maatalousteollisen kompleksin yrityksistä ja 50 prosentissa rakennusyhtiöstä.⁶ Samanaikaisesti pankeista otettiin 14 % enemmän rahaa palkkoihin ja viimeisellä vuosineljänneksellä preemioihin 25.2 %.⁷

Tuntuu siltä, että yleistä tilannetta huonontaa jatkuva siirtymävaiheessa oleminen: vanha talousmekanismi ei enää toimi, mutta uuden markkinatalouden logiikkaan ei voida vielä nojautua.⁸

Edellisestä voi tehdä sen johtopäätöksen, että todennäköisesti oikea aika reagoida ja korjata normaalien menetelmien avulla kansantalouden sekä rahatalouden tilannetta Neuvostoliitossa olisi ollut kaksi vuotta sitten. Nyt se mahdollisuus on jo ohi. Tuntuu, että nyt olisi tarpeen ottaa käyttöön erittäin radikaaleja keinoja pysäyttämään tämä talouslaman syventymisen prosessi ja saattamaan alulle käänнос terveempään suuntaan.

Mutta onko Neuvostoliitossa yleensä mahdollista toteuttaa radikaalia talousreformia? Vuosina 1965 ja 1979 alkaneet talousreformit loppuivat jo tuloksettomina. Muistettakoon myös, että vuoden 1985 keväästä alkaen eli Mihail Gorbatshovin tultua puoluejohtajaksi Neuvostoliiton johdossa on koko ajan puhuttu radikaalien keinojen käyttöönoton tarpeellisuudesta taloudessa ja luvattu ryhtyä pikaisesti toimiin. Koko ajan onkin otettu vastaan uusia määräyksiä talousmekanismien uudistamiseksi, mutta missä näkyvät tulokset? On epäilemättä selvää, että uusia määräyksiä otetaan nyt joka vuosi vastaan paljon enemmän kuin pysähtyneisyyden kaudella, mutta niiden vaikutukset eivät ole näkyvissä.

Olematta yhteiskuntateorian alalla kovin suuri asiantuntija voi arvioida, että yhteiskunnassa on uudistuksiin voimakas vastustus, mikä estää markkinatalouden toteutumisen. Neuvostojärjestelmän tutkijat Ele Alenius ja Aleukandz Zinovjev ovat tuoneet nämä voimat oikein esiin. Ensin mainittu kirjoittaa: "Se, että Neuvostoliiton taloudessa ei tähän asti ole hyväksytty markkinataloutta, on perustunut siihen, että ei edes ole haluttu antaa tuotannon vapaasti kehittyä vastaamaan kansalaisten kysyntää, vaan on haluttu turvata sotilaallinen varustautuminen ja raskaan teollisuuden luominen. Se on toteutettu keskitetyllä suunnitelmataloudella".⁹ Vieläkin laajempaa vastustusta näkee Aleksandz Zinovjev. Hän väittää, että Gorbatshovin hallitus voi muuttaa neuvostoyhteiskuntaa vähän dynaamisemmaksi vain ylhäältä tulevien uskomattomien ponnistusten hinnalla, rangaistuselimien raakojen keinojen avulla, aktiivisimpien ja toimekkaimpien maanmiehiään

vastaan taistelevien kansalaisten tuella. Kansan syvät rivit (rivikansalaisista johtajiin saakka) tekevät kaiken mahdollisen rajoit- taakseen gorbatshovilaisten reformaatiotoimintaa ja pyrkivät sellai- seen kompromissiratkaisuun, joka tyydyttäisi kaikkia. Rivikansalai- silla on enemmän hyötynäkökohtia kuin reformaattoreilla.¹⁰

Neuvostotalous, etenkin rahatalous, kaipaa pikaista saneerausta, mutta valittu tie markkinatalouteen voi olla vaikea ja pitkä, ja epäonnistumisen vaara hyvin suuri.

LÄHTEET

- 1 VLADIMIR Ilyn, Markkinointi Neuvostoliitossa - finanssi- järjestelmät ja ruplan vaihtuvuus, Leaders' Forum, m/s Cinderella, 8 - 9 April 1990.
- 2 "Äripäev", 1990, No 4, s. 10.
- 3 "Äripäev", 1990, No 3, s. 21.
- 4 Neuvostoliiton Valtionpankin Viron tasavallan konttorin luvut.
- 5 Ekonomika i Zizn, (Talous ja Elämä) 1990, No 6, s. 15.
- 6 "Äripäev", 1990, No 2, s. 2.
- 7 Neuvostoliiton Valtionpankin Viron tasavallan konttorin luvut.
- 8 Ele ALENIUS. Siirtyykö Neuvostoliitto sosialismiin vai kapita- lismiin, Kansan Uutiset, 28.02.1990.
- 9 Ele ALENIUS, Siirtyykö Neuvostoliitto sosialismiin vai kapita- lismiin, Kansan Uutiset, 28.02.1990.
- 10 Aleksandz Zinovjev. Gorbatshovism. Tallinn, 1990, s. 36 - 37.

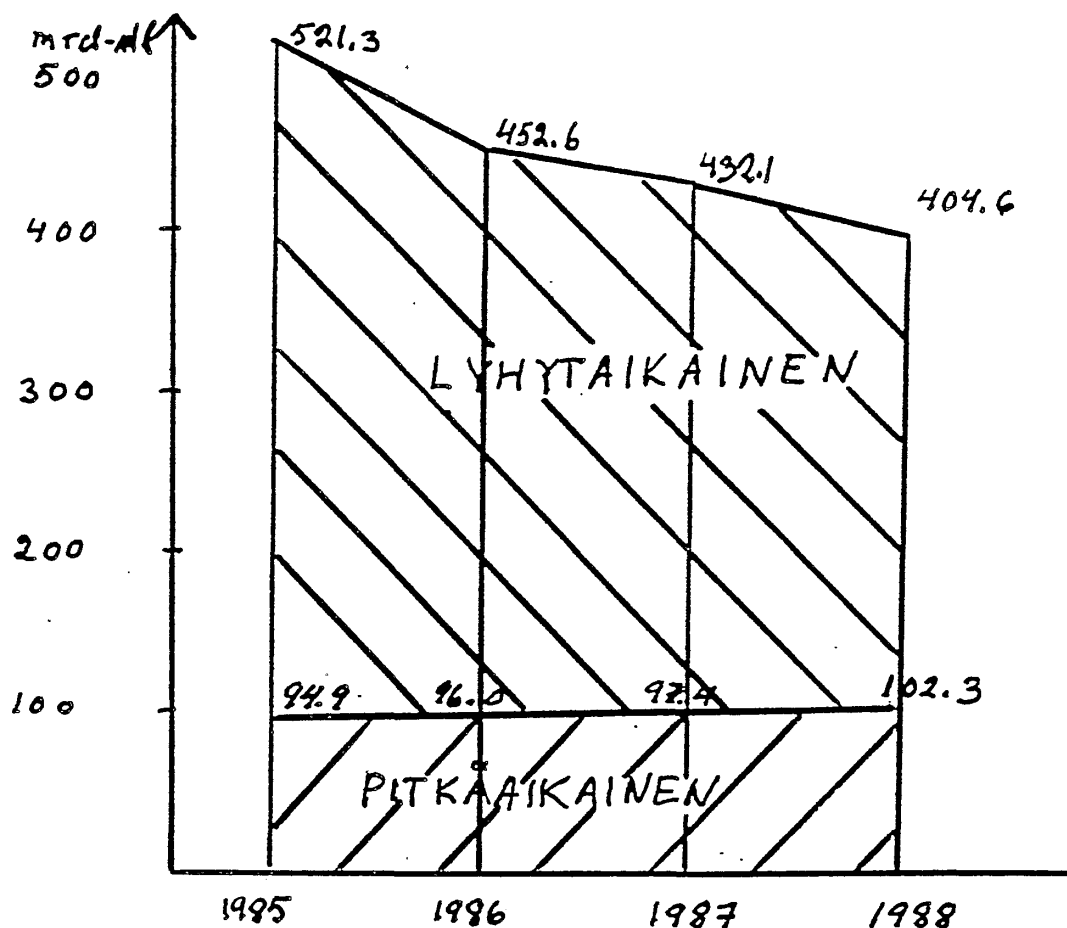
2 VIRON RAHATALOUDEN UUDISTAMISEN TARPEELLISUUS

Neuvostoliiton nykyisen rahatalousjärjestelmän ydin on keskitetty hallinnollinen pankkijärjestelmä. Se perustettiin vuosina 1930 - 1932, jotta NEP (uusi talouspolitiikka) olisi voitu lopullisesti purkaa, toisin sanoen, että helpotettaisiin siirtymistä markkina-taloudesta suunnitelmatalouteen. Mitkään sen jälkeen tehdyt Neuvostoliiton pankkijärjestelmän saneeraukset eivät ole muuttaneet sen hallinnollista luonnetta. Pankkikonttorit toimivat Neuvostoliitossa tälläkin hetkellä hallituksen luottokiintiön jakelulaitoksina. Tämä asema antaa Neuvostoliiton keskushallitukselle mahdollisuuden oman talouspolitiikkaansa tavoitteiden toteuttamiseen rahatalouden alalla pankkien välityksellä. Esimerkki näistä mahdollisuuksista on esitetty kuviossa 3. Uuden talouspolitiikan suunnittelijat luulivat, että markkinoiden tasapainottomuutta ja yritysten raaka-aineitten ylimääräisiä varastoja voidaan supistaa vähentämällä pankkilainojen myöntämistä. Hallinnollinen pankkijärjestelmä täyttää erinomaisesti tehtävänsä - lainat ovat kaikkiaan vähentyneet 1985 - 1988 yli 20 % - ja lyhytaikaiset velat lähes 30 %. On kuitenkin eri asia, miten pankkilainan volyymin vähentyminen vaikuttaa vastaviin odotettuihin tuloksiin. Kysymys on teorian toimimisesta käytännössä.

Neuvostoliiton keskuspankki vaikuttaa pankkeihin seuraavilla keinoilla:

- 1) antaa pankeille vuosittaiset tai neljännesvuosittaiset luottokiintiöt,
- 2) määrää kiinteät korot pitkäksi ajanjaksoksi kaikille otto- ja antolainoille,
- 3) antaa emissiosuunnitelmat,
- 4) mitätöi tai pidentää luottoja,
- 5) ottaa luottoja pankeilta budjettivajeen kattamiseksi,
- 6) päättää pankkijärjestelmän muuttamisesta.

Näissä hallinnollisissa oloissa pankkien kannattavuus saavutetaan ottolainojen alhaisilla koroilla (yleisölle 2 - 3 %, yrityksille 0.5 % vuodessa). Jotta pankeilla ei olisi kiinnostusta antaa runsaammin korkeampikorkoisia luottoja, niille on annettu voittoja kos-

KUVIO 3. Antolainaus Neuvostoliitossa (mrd. rpl) vuoden lopussa¹

kevat jakelunormit. Yleisesti valtiollisten pankkien voitosta otetaan valtion budjettiin 50 % plus voiton ylijäämä (se osa voitosta, minkä normit estävät panemasta omiin rahastoihin). Liikepankeilta otetaan valtion budjettiin vuoden 1989 viimeisestä vuosineljänneksestä alkaen 60 % bruttovoitosta. Viimeksi mainittu tarkoittaa voiton volyymiä ennen osinkojen maksamista. Tämä pankeille maksettavaksi määrätty 60 prosentin voittovero nostaa kaupallisten pankkien veronluonteiset maksut kaikkiaan 70 - 80 prosenttiin. Liikepankkien johtajat toteavat Neuvostoliiton finanssiministeriölle suunnatussa avoimessa kirjeessään, että maksuvaatimus on liikaa näiden uusien pankkien maksukyvyille. Pankinjohtajat arvelevat lähettämässään kirjeessä, että kyse onkin ilmeisesti keinosta tukahduttaa näiden eihallinnollisten pankkien toiminta.²

Hallinnollisten pankkien ohjauksesta puhuttaessa täytyy mainita, että pankkikonttoreille myönnetään vakituinen asiakaskunta, ne saa-

vat tehdä vain ohjeiden mukaisia luottoratkaisuja ja niille annetaan rahasto toimintakustannuksia varten (tulot poistetaan). Erityisistä pankkien ohjausmenetelmistä selviää, että pankit ja niiden haarakonttorit eivät Neuvostoliitossa ole liiketoimintaa harjoittavia rahalaitoksia vaan rahaa kerääviä ja jakavia virastoja.

Hallinnollisten pankkien hyvät puolet ovat ilmeiset suunnitelmataloudessa, jossa yhdestä pisteestä ohjataan sekä tavaran että rahan virtoja. Markkinataloudessa tavaravirtojen annetaan ohjautua markkinamekanismien mukaan niin, että kysyntä ja tarjonta sopeutuvat keskenään markkinoilla. Jos tuotantoprosessi sopeutetaan markkinoihin, mutta rahatalouden ohjaaminen jää suunnittelupohjaiseksi, syntyy vaikeuksia sekä tuotantoyrityksille että pankeille.

Markkinaoloissa luottokantaa pitäisi voida muuttaa hinnaltaan ja volyymiltään joustavasti suhdanteiden mukaan, ts. siten, että missä suhdanteet paranevat, sinne pitäisi heti virrata lisärahoitusta huonompien suhdannenäkymien aloilta. Valitettavasti hallinnolliset pankit eivät ole valmiita tähän. Niiden konttoreilta puuttuu taloudellinen vastuu ja riittävä kiinnostus siitä, mihin heidän toiminta oikeuttaa heidät talouselämässä. Koska niille on vierasta myös voiton maksimoinnin tavoite, ne eivät halua ottaa itselleen liiketoiminnan harjoittamisen aiheuttamia töitä ja riskejä. Suurempien oikeuksien siirtäminen keskuspankilta ja pääkonttoreilta paikallisiin konttoreihin lisäisi mielestäni pikemminkin korruptiota kuin pankkitoiminnan joustavuutta. Kun Neuvostoliitossa siirrytään markkinatalouteen, onkin tästä syystä tärkeää, että tuotantosektorin lisäksi myös rahatalous muutetaan markkinatalouden mekanismien mukaan toimivaksi.

Neuvostoliiton perestroikan suunnittelijat ymmärtävät hyvin, että markkinatalous vaatii myös ei-hallinnollista pankkijärjestelmää. Ensimmäinen tällainen yritys kuitenkin epäonnistui. Tammikuun 1988 1. päivänä tapahtunut pankkijärjestelmän uudistus erotti keskuspankin varsinaisista eli ns. toimintapankeista niin, että viimeksi mainitut saivat olla enemmän liiketoimintaa harjoittavia pankeja. Kun ennen uudistusta oli 4 keskeistä luottolaitosta, Valtionpankki, Säästöpankilaitos, Rakennuspankki ja Ulkomaankauppapankki, uudistuksen jälkeen niitä on 6. Keskuspankiksi muuttuneen Valtionpankin

lisäksi aloitti toiminnan vielä 5 eri alojen pankkia: Teollisuus- ja rakennustoiminnan pankki (Promstroi-bank), Maatalous-teollisen toiminnan pankki (Agroprombank), Asuin- ja kunnallistalouden pankki (Žilsotsbank), Väestön säästöpankki (Sberbank) sekä Ulkomaan taloudellisen toiminnan pankki (Vnešekombank). Ennen muutosta valittiin, että keskitetyssä ammattikunnallisessa johtamisessa ei oteta huomioon alueitten tarpeita. Esteenä oli aikaisemmin universaalisen pankin (Valtiopankki) olemassaolo, mutta uudistuksessa tämä este ammattikuntien tieltä hävisi. Odotettua irtautumista hallinnollisesta toimintatavasta ei kuitenkaan tullut.

Keskuspankissa on nyt jo ryhdytty uusiin toimiin pankkien pakottamiseksi enemmän liiketoiminnan suuntaan. Yksi äskettäin toteutettu toimenpide on Säästöpankin muuttaminen valtionpankin alaiseksi uudelleen. Valtionpankki sai nyt itselleen suuret luottoresurssit ja alkaa myydä niitä muille pankeille kiinteällä korolla, joka on 5 % vuodessa. Neuvostoliiton uuden pankkilain luonnos on ollut käsiteltävänä virastoissa kaksi vuotta. Luonnoksen mukaan Valtionpankki muutetaan hallituksen alaisuudesta parlamentin (Korkein Neuvosto) alaisuuteen ja kaikki toimintapankit muutetaan liikepankeiksi. Näitä tulisi olemaan kahta lajia, valtion sekä osakkeenomistajien pääomalla toimivia.

Olen kuitenkin varma, että käynnistetyt keinot ja voimaantuleva Neuvostoliiton uusi pankkilaki eivät kykene nopeasti lopettamaan pankkien hallinnollisia toimintatapoja. Mielestäni Neuvostoliiton nykyisessä pankkijärjestelmässä sekä sen uudistamisen kaavoissakin on piirteitä, joista puuttuu markkinapohjaiseen toimintaan siirtymisen edellytykset. Ensiksikin nykyiset pankit ovat jo itse jakaneet luottomarkkinat ja perustaneet omat verkostonsa. Esimerkiksi maaseudulla on vain Maatalous-teollisen ja Säästöpankin konttoreita. Tämä pankkikonttorien verkosto jää entiselleen. Parisensataa riippumaton liikepankkia eivät muuta tilannetta. Siksi ei synny riittävää pankkien välistä kilpailua luottomarkkinoilla. Toiseksi tarvittavia laillisia perusteita rahamarkkinoiden syntymiseksi ei ole olemassa. Vapailla rahamarkkinoilla myös yritykset saisivat markkinoita valuttavarojansa pankkien ulkopuolella murtaakseen pankkien monopoliaseman rahataloudessa. Muita esteitä ovat mm. pankkivirkailijoiden

tottumattomuus, kyvyttömyys toimia itsenäisesti jne. Nämä puutteet eivät kuitenkaan ole sinänsä ratkaisevia, mutta niiden takia puuttuu myös todellinen kilpailu rahataloudessa. Siksi pankit eivät pidä tarpeeksi huolta toimintansa kannattavuudesta.

Esitettyjen mielipiteiden valossa Neuvostoliiton pankkijärjestelmän markkinakelpoiseksi muuttamisen prosessi tulee olemaan pitkä ja hidas. Viron taloudellinen itsenäisyys on tarkoitus toteuttaa pikaisesti. Siksi virolaisia ei tyydytä Neuvostoliiton pankkijärjestelmän uudistusprosessin todennäköinen aikataulu. Lisäksi on muitakin syitä, miksi Viro haluaa oman itsenäisen pankkijärjestelmänsä.

2.1 Viron tyytymättömyys Neuvostoliiton rahatalouteen

Vaikka Viro ei suuntautuisikaan markkinatalouteen, sillä olisi tiettyjä syitä kaivata itsenäistä rahataloutta. Nämä syyt löytyvät sekä Neuvostoliiton rahatalouden huonontuvasta tilanteesta että pankkitoiminnan säännöstelystä ja harjoitustavoista. Otettakoon tässä esille kolme Virossa yleisliittolaista järjestelmää kohtaan usein esitettyä kritiikin aihetta.

Ensimmäinen ongelma on se, että Virossa kuten muuallakin Neuvostoliitossa toimii yleisliittolaisten pankkien haarakonttoreita, joita ohjataan Moskovasta. Moskovon pääkonttorit eivät huomaa tai eivät kykene ottamaan huomioon eri alueitten (tasavaltojen) erikoistarpeita ja ongelmia. Esimerkkejä käytännöstä voisi ottaa esiin paljonkin, mutta tässä esitetään vain kaksi Viroa koskevaa tapahtumaa.

Vuodesta 1989 alkoi Viron maataloudessa nopea dekollektivisoinnin prosessi. Uudet talolliset kaipaavat kipeästi pikaista rahoitusta ostaakseen koneita ja karjaa sekä rakentaakseen tuotantotiloja. Pankkien välisen työnjaon mukaan Neuvostoliiton väestön Säästöpankin on pakko luotottaa kotitalouksia. Vuoden 1989 luottokiintiötä Viron säästöpankeille väestön luotottamiseksi pienennettiin valtavasti verrattuna vuoden 1988 kiintiöön. Myöskään muilla pankeilla ja maatalousyrityksillä (kolhoosit ja neuvostotilat) ei ollut riittävästi vapaata rahaa maatalouden muutoksen rahoittamiseksi. Näin kaikkien

pankkien pitkäaikaisia lainoja myönnettiin Viron väestölle (niin kaupungeissa kuin maaseudullakin asuville) maatalouden harjoittamista varten 29.5 miljoonaa ruplaa v. 1988, mutta vain 7.6 miljoonaa ruplaa vuonna 1989.³ Neuvostoliiton pankkipolitiikka oli siis selvästi ristiriidassa Viron maatalouspolitiikan kanssa ja jarrutti sitä kovasti.

Vuonna 1990 helmikuun lopussa Neuvostoliiton Valtionpankki poisti Baltian yleisliittolaisten pankkien haarakonttoreilta oikeuden välittää asiakkaittensa suoria tilisiirtoja Neuvostoliiton muiden alueiden tai ulkomaisten pankkien konttoreihin. Tilisiirrot on nyt pakko suorittaa Neuvostoliiton Valtionpankin Moskovan pääkonttorin kautta. Tämä päätös on kahdesta syystä viivästyttänyt suuresti rahan siirtämistä tililtä toiselle. Neuvostoliiton Valtionpankin pääkonttori ei ollut itse valmistautunut välittämään näitä tilisiirtoja, mikä aiheutti suurta sekasortoa. Tämä on kuitenkin väliaikainen ongelma, mutta koska rahan tie tililtä toiselle tuli olennaisesti pitemmäksi, tilisiirrot kestävät luonnollisesti kauemmin. Tämä tilanne antaa Valtionpankille korottomia lisäresursseja edelleen lainattavaksi (matkalla olevien rahojen volyymin lisääntymisen takia). Neuvostoliiton koko talouden kielteiset piirteet antavat aiheen pitää tehtyä päätöstä yleisesti negatiivisena. Luultavasti tämän ymmärsi myös Neuvostoliiton Valtionpankin johtokunta. Siksi tämä päätös oli mielestäni enemmän poliittinen kuin taloudellinen. Näin päätöksen luonne ymmärretään myös Baltiassa. Esimerkiksi Eesti Pankissa pidetyssä neuvottelussa, johon osallistui kaikkien Virossa olevien pankkien tai pankkikonttorien edustajia, myönnettiin, että tilisiirrot Neuvostoliiton Valtionpankin kautta myöhästelevät tai pankkisiirtolomakkeita katoaa kokonaan. Valtionpankista ei ole mahdollista saada selvitystä, koska puhelimiin ei vastata. Viroon on jo tullut toista sataa telexviestiä, joissa Viron ulkopuolella sijaitsevat tuotantoyhtiöt kieltäytyvät lähettämästä Viroon tavaraa, koska on mahdotonta saada niistä rahaa. Näiden havaintojen perusteella Eesti Pankin edustajat tekivät johtopäätöksen, että Moskovassa on jo ryhdytty Baltian maiden taloussaartoon. Tätä mielipidettä vahvistaa sekin tosiasia, että Neuvostoliiton Ulkomaantalouden pankki on lopettanut valuuttaluottojen myöntämisen Virolle (ja luultavasti muillekin Baltian maille).⁴ Havaintojeni mukaan myös Viron ulkomaankauppaa käy-

vien yritysten keskuuteen on levinnyt ajatus, että Moskovassa ei käsitellä Baltian maiden yritysten tilisiirtoja ulkomaille saapumisjärjestyksessä vaan että ne jätetään mielellään seisomaan ja siten aiheutetaan ulkomaille epävarmuutta kaupankäynnistä Baltian maiden kanssa.

Baltian maille, niiden joukossa myös Virolle, on luvattu Moskovasta taloudellista itsenäisyyttä. Tässä esitetyistä esimerkeistä voidaan kuitenkin tehdä ainoastaan sellainen johtopäätös, että Viron rahaja luottovirtojen ohjaaminen pankkien Moskovon pääkonttorista jättää Viron taloudellisen itsenäisyyden kuvitelluksi. Siksi Viron rahatalouden nykyrakenne ei luonnollisestikaan tyydytä poliitikkoja eikä kansalaisia.

Viron toinen tyytymättömyyden aihe on Neuvostoliiton talouden nopea huonontuminen, mikä yhteisen rahatalouden johdosta rasittaa suuresti myös Viron taloutta.

Tämän tutkimuksen ensimmäisessä luvussa tuli esille, että jo kahden viimeksi kuluneen vuoden aikana Neuvostoliiton taloudessa on ollut lamakausi. Tuore taloustilasto osoittaa kriisin pahentuneen. Vuoden 1990 ensimmäisen neljänneksen aikana Neuvostoliiton kansantalouden kaikki keskeiset tunnusluvut osoittavat yhä huononevaa suuntaa viime vuoden vastaaviin tunnuslukuihin verrattuna. Bruttokansantuotteen arvo on pienentynyt prosentilla, kansantulo kahdella prosentilla ja työn tuottavuus 2.2 prosentilla. Tilasto osoittaa rahatalouden hoidon karanneen hoitajiensa käsistä. Rahaa on painettu edelleen 26 prosenttia enemmän kuin viime vuoden vastaavan neljänneksen aikana. Vähentyneen tavaratuotannon ja väestön kasvaneiden rahatalojen välinen kuilu on kasvanut tilaston mukaan 13.3 prosenttia alkuvuonna.⁵

Puoluelehti Pravdassa 29.4.1990 lehden talousasiantuntija Jegor Gaidar arvioi, että keskushallinnon taipumus elää yli varojensa kasvaa kiihtyvällä vauhdilla etenkin valuuttatuloihin nähden. Mielipiteensä tueksi Gaidar esittää seuraavia tilastolukuja. Kauppataseen vaje lännen kanssa on kasvanut vuoden 1990 ensimmäisellä vuosineljänneksellä 900 miljoonalla ruplalla ja on nyt noin 1.7 miljardia ruplaa. Väestön hallussa olevan rahan määrä on kasvanut samaan aikaan 6 - 8

kertaa nopeammin kuin viime vuonna vastaavana aikana. J. Gaidar toteaa länsiarvioita lainaten Neuvostoliiton luottokelpoisuuden heikentyneen länsimarkkinoilla viimeisten viikkojen aikana nopeammin kuin viimeisten 20 vuoden aikana.⁶

Näissä olosuhteissa ei ole mahdollista kunnostaa Viron taloutta ja tasapainottaa sen markkinoita. Jos Viro tekee itselleen valtionbudjetin, joka ei ole alijäämäinen, ja maksaa kaikki viralliset maksut Moskovalle, keskushallitus panee kuitenkin Viron maksamaan ruplan arvon heikentymisen kautta myös osan Neuvostoliiton budjettivajeesta. Samalla on toivotonta tasapainottaa Viron tavaramarkkinoita, kun inflatoituva rupla saa vapaasti virrata Viroon.

Kolmas syy, miksi Viroa ei tyydytä nykyinen rahatalouden rakenne, on se, että tämän rakenteen kautta Moskova takavarikoi osan Viron kansantulosta.

Yhdestä tällaisesta keinosta oli jo puhetta - rahan ylimääräisestä liikkeeseenlaskusta. Kuten virallisesti ilmoitettiin, käteisrahan emissio v. 1989 oli 18 miljardia ruplaa. Koska setelien painamisen kustannukset ovat merkityksettömiä verrattuna seteleiden reaaliarvoon, tämä summa on keskushallituksen puhdas voitto, ja sen maksavat kaikki tasavallat liikkeeseen tulevan lisärahan arvon mukaisesti. Viron osuus tästä lienee 100 ja 200 miljoonan ruplan välillä.

Toiseksi Neuvostoliiton tasavaltojen piilevän verotuksen muodoksi on osoittautunut eräiden tasavalloissa olevien raharesurssien julistaminen yleisliittolaisiksi. Koska Neuvostoliiton Valtionpankki myy näitä resursseja muille pankeille luottoresursseiksi, tästä tulee Neuvostoliiton keskushallitukselle huomattava lisätulo. Esimerkiksi Viron pankkitalletuksista on suuri osa yleisliittolaisia luottoresursseja, joita tasavallan pankit saavat vain ostaa itselleen luottokatteeksi. Viron asukkaiden, yrityksiensä, kuntien ym. rahoista runsaat 2/3 on yleisliittolaisena omaisuutena (taulukko 2). Sitä Neuvostoliiton Valtionpankki nyt lainaa muille pankeille 5 prosentin korolla. Valtionpankki itse maksaa korkoja yleisölle 2 - 3.5 %, vakuutusyhtiöille 2 %, muille vieläkin vähemmän. Jos arvioidaan, että kaikki nämä resurssit onnistutaan antamaan muille pankeille,

jolloin korkomarginaaliksi jää vaatimattomasti vain 2 %, olisi Valtionpankin Virosta saama voitto 52 miljoonaa ruplaa. Koska Valtionpankillla kuitenkin on tavoite kaikin voimin supistaa pankkien antolainauksen määrää, kaikkia näitä resursseja ei ilmeisesti käytetä ja reaalin voitto tulee pienemmäksi (v. 1989 Valtionpankki ei vielä harrastanut resurssien myyntiä 5 prosentin korolla; muutos tuli voimaan v. 1990, jolloin pankit siirtyivät tuloslaskentapohjaiseen toimintaan).

TAULUKKO 2. Viron pankkien vastattavaa⁷
(miljoonaa ruplaa)

	1.1.89	1.1.90	vuoden 1990 puolivälissä
Tilivuoden voitto	-	3,4	13,4
Sidottu oma pääoma	15,0	83,9	35,4
Velat yrityksille	958,8	1055,0	1000,0
Velat julkiselle sektorille	106,1	145,4	108,9
Muut velat	11,5	45,0	24,6
Velat muille pankeille	-	13,1	2,7
Omat luottoresurssit	1091,4	1345,8	1185,0
Tasavallan budjettirahat	94,3	32,6	64,2
Piirien budjettirahat	47,5	65,6	271,5
Vakuutusyhtiöiden rahat	79,3	54,4	72,2
Yleisön talletukset	2114,3	2330,9	2191,5
Yleisliittolaiset resurssit	2335,4	2483,5	2599,4
Yhteensä vastattavaa	3426,8	3829,3	3784,4

Tasavaltojen varojen piilevä kerääminen Neuvostoliiton keskusbudjettiin on kuitenkin suurinta ulkomaankaupan tilisiirtojen välittämisen kautta. Kaikkien yritysten Neuvostoliitossa on nimittäin pakko tehdä ulkomaankauppaa koskevat tilisiirrot Neuvostoliiton Ulkomaantalouden pankin välityksellä. Ulkomaat maksavat Neuvostoliiton-tuonnista valuuttana, mutta Ulkomaantalouden pankista siirretään neuvostoliittolaisen vientiyrityksen tilille paikallisessa pankkikonttorissa ruplat. Vientiyritys ei saa ruplia ansaitun valuuttapariteetin mukaisesti (eli 60 USD noin 100 ruplaa). Yrityksille annetaan laskelman

mukaan vain niin paljon ruplia kuin se olisi saanut kulloisenkin tavarann mynnistä Neuvostoliitossa. Tuonnissa yritys siirtää Ulkomaantalouden pankkiin ostettavan tavarann kotimaisen hinnan määrän ruplia ja saa itselleen tuontihyödykkeen. Ulkomaantalouden pankki luonnollisesti maksaa ulkomaiselle myyjälle kysytyn summan sovittuna valuuttana. Kuitenkin tuontituotteet hinnoitellaan Neuvostoliiton sisällä tavallisesti paljon kalliimmiksi kuin kotimaiset tavarat.

Koti- ja ulkomaisten hyödykkeiden hintaero koskee sekä tuotantoetta kulutustavaroita. Vientihyödykkeiden kotimaiset hinnat ovat keskimäärin alemmat kuin ulkomaankauppahinnat, ja erityisesti tämä koskee erittäin tärkeitä vientiartikkeleita kuten energiaa ja raakaaineita. Sen sijaan tuonnissa suuren osuuden käsittävien jalostettujen tuotteiden, varsinkin koneiden ja laitteiden, kotimaiset hinnat ovat ulkomaankauppahintoja korkeammat. Neuvostoliiton viennissä kotimaan tuottajahintojen suhde ulkomaankauppahintoihin oli v. 1988 keskimäärin 0.6:1, kun taas tuonnissa suhde oli 1.4:1. Kotimaisin tuottajahinnoin tuonti ylitti viennin 50 mrd. ruplalla.⁸

Keskushallitus siis ottaa osuutensa ulkomaanvaluutan vaihtamisesta rupliin kahdesti: sekä viennistä että tuonnista. Kun Neuvostoliiton ulkomaankaupan määrä vuonna 1988 oli noin 132 miljardia ruplaa, oli valtionbudjetin tulo tästä 62.6 miljardia ruplaa eli lähes 50 %. Vuonna 1985 keskushallituksen budjettitulo ulkomaankaupasta oli 71.1 miljardia ruplaa.⁹

Yhtenä syynä ulkomaankaupasta saatujen budjettitulojen vähenemiseen ovat keskushallituksen toimenpiteet, joiden avulla pyritään kannustamaan vientiä. Siksi vuodesta 1987 alkaen otettiin käyttöön valuuttakertoimet. Nyt eräiden yritysten viennistä saama valuutta vaihdetaan siten, että virallisia valuuttakursseja korjataan näillä valuuttakertoimilla. Erilaisia valuuttakertoimia on käytössä useita tuhansia. Kertoimet ovat välillä 0.3 - 6.0; yleensä ne ovat ykköistä suurempia. Valuuttakertoimia käytetään pääasiassa teollisuustuotteiden, erityisesti koneenrakennusteollisuuden tuotteiden kaupassa ja niitä on sovellettu vain noin 10 prosentissa Neuvostoliiton viennistä. Keskusbudjetin tuloja vähensi vielä se, että valmiita tavaroita tai palveluita vientiin tuottaville yrityksille myönnettiin oikeus oman valuuttarahaston muodostamiseen.¹⁰

Kun yritysten tileillä oli vuonna 1987 vaihdettavaa valuuttaa puolen miljoonan ruplan arvosta, oli valuuttatalletusten arvo tämän muutoksen vuoksi vuonna 1988 jo miljardi ruplaa ja viime vuonna sen arveltiin kohoavan 1.5 - 2 miljardiin.¹¹ Koska Neuvostoliiton valtionbudjetin tulot ulkomaankaupasta alkavat vähentyä, etsii keskushallitus uusia keinoja tulojen lisäämiseksi. Vuoden 1989 marraskuussa keskushallitus muutti matkavaluuttojen kurssveja niin, että valuutan osto tuli ulkomaalaisille 10 kertaa edullisemmaksi. Nyt saa neuvostoliittolainen matkustaja 2 000 ruplalla vähän yli 1 300 FIM. Koska 2 000 ruplaa on Neuvostoliitossa työläisen keskimääräinen vuosipalkka, mutta 1 300 FIM on Suomessa viikon palkka, voi tätä vaihtokurssia pitää täysin kohtuuttomana.¹² Keskushallitukselle tulee olemaan vaikeaa säilyttää itselleen näitä tuloja, koska myös ulkomaalaiset huomaavat valuuttavaihdon edullisuuden ja voivat käyttää sitä hyötymistarkoituksessa. Lopuksi saatetaan joutua tilanteeseen, jossa Neuvostoliiton keskushallitus näiden kurssien välityksellä vain organisoii neuvostoliittolaisten työn tuloksien vuotamisen ulkomaalaisten taskuihin. Nyt Neuvostoliiton hallitus onkin jo ryhtynyt tekemään ulkomaalaisille vaihdettujen ruplien käyttörajoituksia (esimerkiksi lippuja ulkomaille ei saa ostaa).

Kaikki nämä Virossa koetut hankaluudet, jotka johtuvat Neuvostoliiton harjoittamasta rahataloudesta, vahvistaa myös Pravda-lehden talousasiantuntijan Jegor Gaidarin arvioidessaan, että Neuvostoliiton keskushallinnolla on kasvava taipumus elää yli varojensa, jolloin sille ovat kaikki lisärahojen hankkimisen keinot tarpeellisia. Viron hallitus ja kansa eivät luonnollisesti hyväksy tätä ja etsivät mahdollisuuksia vastustaa tätä kehitystä ja suojella omaa talouttaan neuvostohallituksen painostukselta.

2.2 Viron odotuksia rahataloutensa uudistuksilta

Neuvostoliiton nykyinen talousmekanismi ja -politiikka ovat näyttäneet kyvyttömyytensä johtaa valtio ulos lamatilanteesta. Niiden jatkuminen saattaa aiheuttaa korvaamattomia vahinkoja yhteiskunnalle. Luvut voiton jaosta osoittavat niin ikään, että jo vuonna 1988 yritysten johtokunnissa olivat ajatukset muuttuneet ja yritykset eivät

enää halunneet kasvattaa pääomaa vaan ryhtyivät pikaisesti käyttämään rahoja omien työntekijöidensä tulojen suurentamiseksi kannustusrahastojen välityksellä (taulukko 3).

TAULUKKO 3. Voiton jako Neuvostoliiton yrityksissä, %
(lukuun ottamatta osuuskuntia)¹³

	1985	1986	1987	1988
Valtionbudjetti	56	51	46	39
Omat investoinnit (pääoma)	8	15	11	-
Kannustusrahastot	16	17	20	49
Muut	20	17	23	12
Voitto yhteensä	100	100	100	100

Neuvostoliiton tiedemiesten keskuudessa on alkanut tulla vallitsevaksi ajattelu, että ulospääsy kriisistä löytyisi siirtymisestä markkinatalouteen. Moskovan Plehanov-instituutin vararehtori Valentin Fjodorov näkee Neuvostoliiton yhteiskunnallisessa kehityksessä vain kaksi vaihtoehtoa: joko siirrytään markkinatalouteen kaikkine miinuksineen ja plussineen tai jatketaan vanhaan malliin ja palataan stalinismin kaltaiseen diktatuuriin.¹⁴ Virossakin puhutaan tarpeellisuudesta ottaa heti käyttöön markkinatalouteen siirtymisen ohjelma. Viron tiedeakatemian presidentti sanoi hiljattain, että talouktemme johtaa lamatilanteesta ulos vain sellainen talouspolitiikka, joka ensi sijassa luo kannustimen yrityksille sekä yksityisyrittäjille.¹⁵ Tämän roolin voi täyttää vain voitto markkinatalouden oloissa.

Jo ensimmäisessä luvussa todettiin, että Neuvostoliiton nykyinen rahatalousrakenne ei sovi markkinatalouteen. Siksi Viron on myös saaneerattava oma rahataloutensa markkinatalouskelpoiseksi. Sitä kautta halutaan perustaa sellainen järjestelmä, joka ei jarruttaisi vaan antaisi oman panoksensa siirtymisessä markkinatalouteen.

Jos tämä olisi ainoa tavoite, voisi Viron rahatalous edelleen jäädä Neuvostoliiton rahatalouden pieneksi osaksi, koska yleisliittolaista

rahataloutta ryhdytään kehittämään myös samaan suuntaan. Talousmekanismin ja -politiikan uudistukset Neuvostoliitossa ovat kuitenkin osoittautuneet tähän asti kykenemättömiksi johtamaan valtio uloslamatilanteesta ja siten vahvistaneet arvioita, että keskushallinnossa on kasvava taipumus elää yli varojen. Siksi Viron johto- ja tiedemiehet etsivät mahdollisuuksia luoda itselleen semmoinen pankkijärjestelmä ja semmoinen rahatalous, joka markkinatalouteen siirtymisessä auttaisi tätä prosessia ja sen lisäksi myös suojelisi Viron varallisuutta yleisliittolaisia elimiä vastaan rahataloudellisia keinoja käyttäen.

Varmin tie suojata Viron taloutta yleisliittolaisten elimien miellivallalta sekä Neuvostoliiton talouden mahdollisen romahtamisen aiheuttamilta vaikeuksilta olisi Viron taloudellinen itsenäisyys. Se on Viron talousministerin Jaak Leimanin mielestä yhä Viron peruskysymyksiä.¹⁶ Viron talouden perusrakenteet eivät kuitenkaan vielä ole kypsiä taloudelliselle itsenäisyydelle. Yksi syy siihen on, että Viron rahataloutta ei ole erotettu yleisliittolaisesta. Tämä puute on korjattava Viron pankkiuudistuksen yhteydessä.

Viron kansa on jo sanonut "tahdon" valtiollisen itsenäisyyden palauttamisen puolesta. Siksi uuden pankkijärjestelmän rakentamisessa tulisi ottaa huomioon tämän toiveen toteutumisen mahdollisuus ja perustaa uudet pankit sellaisiksi, että ne eivät kaipaisi suurta saaneerausta Viron valtiollisen itsenäistymisen jälkeen.

LÄHTEET

- 1 Народное хозяйство СССР в 1988 году. Статистический ежегодник. - Москва, 1989. (Neuvostoliiton kansantalous v. 1988. Tilastotietojen vuosikirja - Moskova, 1989), s. 629.
- 2 LAMPI, Eija. Kauppalehti, 21.3.1990, s. 7.
- 3 Neuvostoliiton Valtiopankin Viron tasavallan konttorin luvut.
- 4 SANDRE, Aili. Öhtuleht, 16.4.1990.
- 5 LAMPI, Ilkka. Uusi Suomi, 23.4.1990, s. 12.
- 6 Uusi Suomi, 30.4.1990, s. 17.
- 7 Sama kuin lähde 3.
- 8 KORHONEN, Vesa. Neuvostotalous muutoksessa. Suomen Pankki, 1990, s. 89, 133.
- 9 Sama kuin lähde 1, s. 624.
- 10 LAINELA, Seija. Neuvostotalous muutoksessa, s. 163 - 169.
- 11 Sosialismin Teoria ja Käytäntö, 1989, Nr. 17, s. 15.
- 12 SÖRG, Mart. Päevaleht, 13.4.1990.
- 13 Sama kuin lähde 1, s. 617.
- 14 VESANDER, Ulla. Maailma ja Me, 1990, Nr. 5, s. 69.
- 15 KÖÖRNA, Arno. Aja Pulss, 1990, Nr. 5, s. 4.
- 16 MÄKINEN, Tapani. Kauppalehti, 2.5.1990, s. 3, 11.

3 VIRON RAHATALOUDEN KEHITTÄMISEN STRATEGIA

Viron rahatalouden uudistuksessa on kaksi toisistaan riippuvaa linjaa. Yksi koskee muutosten sisällystä, toinen aikataulua. Uudistusprosessin pitäisi tuottaa tasavallalle haluttu markkinakelpoinen rahatalous, joka mahdollisimman tehokkaasti estäisi Neuvostoliitossa lisääntyvän lamautumisprosessin aiheuttamien vahinkojen leviämisen Viroon. Viron rahatalouden erottamisen yleisliittolaisesta, oman valuutan käyttöönottamisen sekä ei-hallinnollisen pankkijärjestelmän luomisen odotetaan auttavan tämän päämäärän saavuttamisessa. Erittäin tärkeää on luoda mahdollisimman pikaisesti rahatalouden saneeraus-avun avulla edellytykset Viron taloudellisen ja yhteiskunnallisen lamautumisprosessin pysähtymiseksi. Viimeksi mainitusta on esimerkkinä viime vuosina tapahtunut rikollisuuden jyrkkä lisääntyminen sekä työkurin heikentyminen. Talouden parantamisen yksi olennainen tekijä on myös palauttaa kansalaisille usko, että huomenna asiat eivät ole huonommin kuin tänään ja että siksi on kannattavaa ponnistaa urallaan eteenpäin ansaitaakseen palkkaa yli minimitarpeiden, mikä tekee mahdolliseksi raha- tai pääomamuotoisen säästämisen, kun säästöä ei enää tarvitse uhrata inflaation alttarille. Ilman tätä psykologista voittoa myöskään muut Viron talouden elvyttämiseksi luodut lait ja asetukset eivät ala käytännössä toimia.

3.1 Oman rahatalouden peruspiirteitä

Viron oman rahatalouden luomisen idea tuli ensimmäistä kertaa julkisuuteen 1987 vuoden syyskuussa, jolloin Siim Kallas, Tiit Made, Edgar Savisaar ja Mikk Titma julkaisivat Tarton Edasi -sanomalehdessä Viron taloudellisen itsenäistymisen ehdotuksensa. Ehdotuksessa ei kuitenkaan vielä rohjettu sanoa suoraan, että Viro kaipaa omaa, Moskovasta riippumatonta rahataloutta, mutta tämä toive oli rivien välistä luettavissa. Artikkelissa ehdotettiin mm. vaihdettavan ruplan käyttöönottoa Virossa ja kauppavaihtoa muiden tasavaltojen kanssa sen perusteella. Samoin kerrottiin tarpeellisuudesta käyttää Viron asukkaiden säästöjä sekä saada sisään ulkomaista pääomaa¹ Viron taloudellisen kehityksen nopeuttamiseksi. On selvää, että näitä kaavailuja voidaan toteuttaa vain, jos Viron rahataloutta voidaan ohjata tasavallan taholta.

Nyt ehdotus on kehittynyt Viron oman rahatalouden luomisen ideaksi. Toistaiseksi Viro on vain pieni osa yleisliittolaista rahataloutta. Oman rahatalouden luomisen ratkaiseva tekijä on eroaminen yleisliittolaisesta taloudesta. Sen toteuttaminen käsittää kolme huomattavaa toimenpidettä: lopettaa rahataloutta koskevien yleisliittolaisten säädösten voimassaolo Viron alueella, lakkauttaa yleisliittolaisten pankkien haarakonttorien toiminta Virossa ja poistaa Neuvostoliiton valuutta Viron sisämarkkinoilta.

Näiden tehtävien toteutumisen perustaksi tuli Neuvostoliiton laki Baltian maiden taloudellisesta itsenäisyydestä. Tämä laki hyväksyttiin Neuvostoliiton Korkeimmassa Neuvostossa vuoden 1989 marraskuussa. Laissa todetaan, että taloudellisia suhteita säätelevät Neuvostoliiton lait ovat voimassa mainittujen tasavaltojen alueella siinä määrin kuin ne eivät estä tasavaltojen siirtymistä taloudelliseen itsenäisyyteen.²

Lain mukaan Baltian tasavallat hallitsevat Neuvostoliiton lakien puitteissa maa-alueitaan ja luonnonvarojaan tasavallan ja liittovaltion etujen mukaisesti ja ohjaavat taloudellisin keinoin kaikkia alueellaan toimivia talousyksiköitä. Rahoitusjärjestelmän ja pankkien (Valtionpankin järjestelmää lukuun ottamatta) ohjaus kuuluu tasavalloille, samoin ulkomaankaupan ohjaus "huomioon ottaen tasavaltojen ja liittovaltion välillä sovitut normit".

Neuvostoliiton keskushallitus siirtää tasavaltojen alueella olevat yritykset tasavallan hallintaan lukuun ottamatta armeijan omaisuutta, suuria öljy- ja kaasujohtoja ja muita koko valtakunnan kannalta tärkeitä kohteita.³

Laki Baltian maiden taloudellisesta itsenäisyydestä on kuitenkin luonteeltaan puitelaki, jolla säädetään taloudellisen toimintavapauden yleiset periaatteet. Konkreettiset toteutuskeinot jätetään määriteltäviksi muissa laeissa ja päätöksissä. Lisämääräyksien laatimisessa yritetään kuitenkin kaikin keinoin supistaa Baltian maiden todellisia taloudellisia oikeuksia. Neuvostoliiton hallituksen 7.2.1990 antamassa määräyksessä, jonka pääministeri Nikolai Ryžkov ja Baltian tasavaltojen pääministerit ovat allekirjoittaneet, sää-

dettiin, mitkä talouteen liittyvät asiat kuuluvat Baltian maiden itsenäisesti ratkaistaviksi. Päätöksen mukaan vain Agroprombank (Maatalous-teollinen pankki) ja Zhilsotsbank (Asunto- ja sosiaali-pankki) ja niiden paikalliset organisaatiot varoineen ja velkoineen siirtyvät tasavalloille. Muiden valtiollisten pankkien siirtymisestä tasavaltojen valvontaan ei sopimuksessa mainittu mitään. Agroprombankin ja Zhilsotsbankin Viron alaisuuteen tulosta tehtävän sopimuksen allekirjoittaminen viivästyy, koska Moskovasta halutaan antaa Virolle vain kaikki velat, mutta ei riittävästi jälkimarkkina-kelpoista katetta - pääomasta puhumattakaan (sitä yksinkertaisesti ei juurikaan ole).

Osaltaan myös näiden vaikeuksien johdosta Eestin Korkein Neuvosto on yksipuolisesti vahvistanut päättämisvaltaansa. Se teki 8.5.1990 päätöksen, jonka mukaan "Viro on itsenäinen ja riippumaton tasavalta, jossa ylin valta kuuluu kansalle ja jonka maa-alue on jakamaton kokonaisuus ja jonka alueella ovat voimassa vain tasavallan omat lait".⁴ Todennäköisesti edessä on kuitenkin vielä pitkä matka, ennen kuin kaikki sekä Viron ulko- että sisäpuolella tämän käytännössä tunnustavat.

Ensimmäinen merkittävä askel Viron rahatalouden erottamisessa yleisliittolaisesta oli Neuvostoliiton valtiovarainministeriön kanssa tehty sopimus, jonka mukaan Virossa ei enää ole voimassa yleisliittolainen verotus, vaan Viron hallitus maksaa Neuvostoliiton keskusbudjettiin oman panoksensa kiinteänä summana. Tämän muutoksen perusteena on teoreettinen näkemys, että "omavaraisen tasavallan pitäisi muodostaa itsenäinen rahoitusyksikkö, jolla ovat omat rahoituslähteet, joita se voi käyttää itsenäisesti".⁵

Uusi verojärjestelmä tuli voimaan vuoden 1990 alusta alkaen. Samanaikaisesti saatettiin voimaan Viron oma verolaki, joka ensimmäisessä vaiheessa jatkaa (vähän korjattuna) verojen kokoamista tähän asti voimassa olleiden säädösten perusteella. Nyt kuitenkin maksetaan kaikki nämä verot tasavallalle (valtiolliseen tai kunnalliseen budjettiin). Seuraavassa vaiheessa verotuspolitiikka muuttuu perusteilisesti. Tavoitteena on muuttaa verotus yritteliäisyyttä ja työte- liäisyyttä jarruttavasta välineestä niitä suosivaksi aseeksi. Nytkin

on jo kuitenkin ehditty estää muutaman markkinoiden vastaisen veron haittavaikutus Virossa. Esimerkkinä voidaan mainita liikepankkien vero, joka on 60 % voitosta, sekä yrityksiensä sakkovero, joka maksetaan palkkakustannuksien kasvun mukaan.

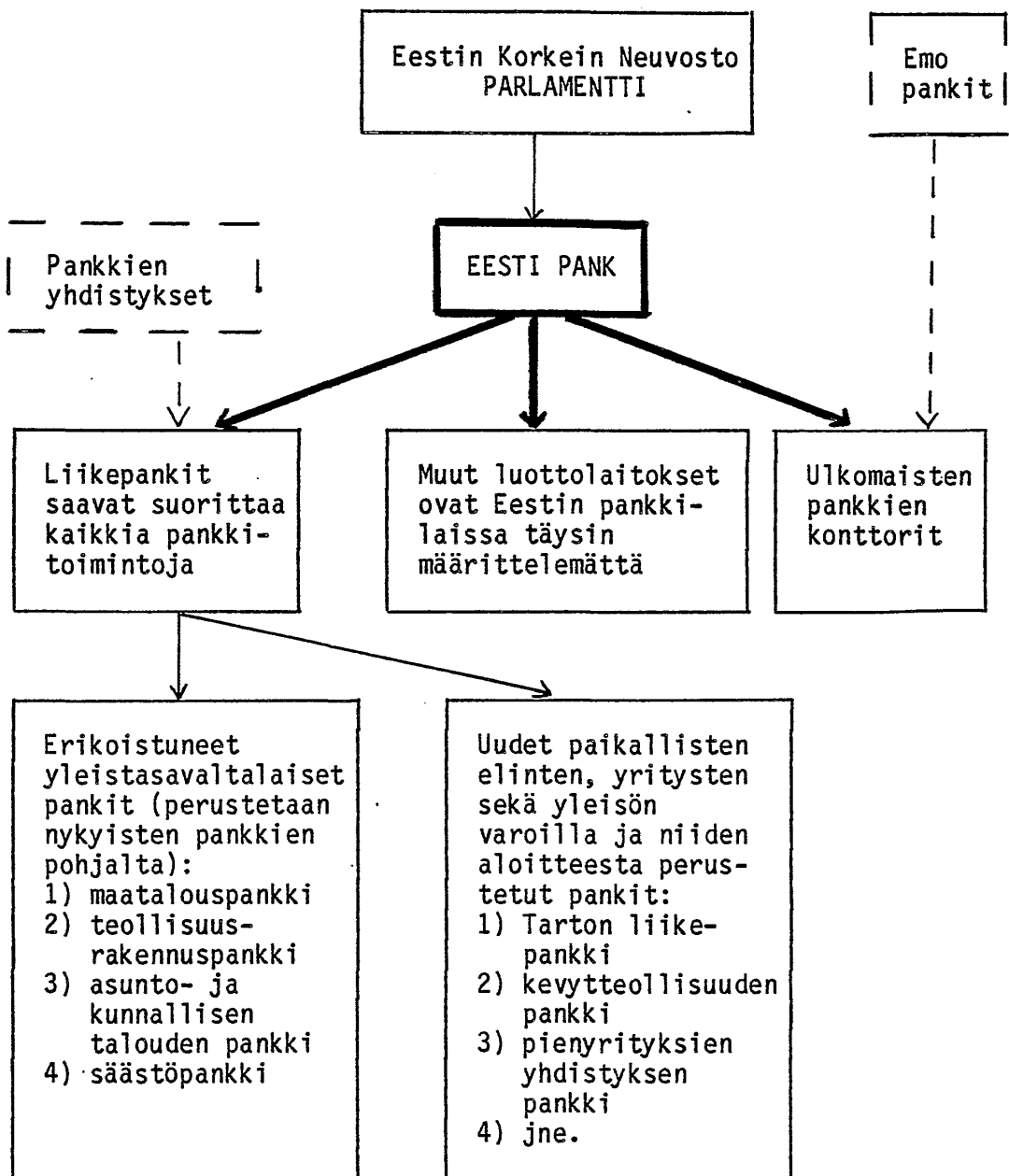
Viron oman pankkijärjestelmän perustamiselle loi pohjan Viron pankkilain vahvistaminen Viron Korkeimmassa Neuvostossa vuoden 1989 joulukuun lopussa. Pankkilain pääidea on selitetty sen esipuheessa. Siinä mainitaan: "Tämä laki luo pankkipalveluiden monipuolistamista ja niiden laadun parantamista varten tarpeelliset edellytykset eri pankkien välisen kilpailun avulla, mikä tarkoittaa asiakkaiden saamista liiketoimintaan, luottoresurssien hankintaan ja tehokkaaseen palveluiden käyttämiseen".⁶

Pankkilain mukainen oma pankkijärjestelmä on vielä perustamisvaiheensa alussa. Pankkijärjestelmästä on tulossa kaksitahoinen (kuvio 4). Se tulee toimimaan Viron parlamentin valvonnan alaisena, ja parlamentin talouskomissio hoitaa pankki- ja rahatalousasioita.

Saneerauksen jälkeen Virossa jatkavat toimintaansa nykyiset pankkikonttorit, mutta ne irtautuvat yleisliittolaisesta järjestelmästä. Paikalliset pankkikonttorit eivät tule itsenäisiksi pankeiksi, vaan jokaisen yleisliittolaisen pankin Virossa sijaitsevat haarakonttorit yhdessä muodostavat oman pankin. Esimerkiksi Neuvostoliiton Agroprombankilla (Maatalous-teollisella pankilla) on Tallinnassa tasavallan konttori ja piireissä 14 haarakonttoria. Nyt näistä kaikista tulee Moskovasta riippumaton Eesti Maapank, jolle aluksi jää käyttöön sama konttoriverkosto.

Nyt jo Moskova on hyväksynyt kolmen yleisliittolaisen erikoispankin Virossa sijaitsevan verkoston muuttamisen itsenäisiksi pankeiksi. Promstroibankin (Rakennus-teollisen pankin) konttorit ovatkin jo ehdineet vaihtaa isäntää. Vielä ei kuitenkaan ole sovittu Säästöpankkien tulemisesta tasavallan alaisuuteen.

KUVIO 4. Eestin uusi pankkijärjestelmä

Pääsyynä tuntuu olevan se, että yleisön säästöt on julistettu yleisliittolaisiksi luottoresursseiksi. Viron johto ei kuitenkaan voi tätä tilannetta hyväksyä, ja jos lopulta ei päästä Moskovan kanssa yhteisymmärrykseen, liikepankeille varmaankin annetaan toimintaohjeet tai perustetaan itse oma säästöpankki yleisliittolaisen rinnalle, jotta saadaan säästäjät talletuksineen Viron omiin pankkeihin.

Suunnitelmien mukaan liikepankeiksi saneerattujen entisten neljän valtiollisen pankin rinnalla tulee olemaan yrityksiensä ja kansalaisten omasta aloitteesta osamaksuilla luotavia liikepankkityyppisiä pankkeja. Niiden perustamiselle ei ole minkäänlaisia rajoituksia paitsi oman pääoman alaraja (5 miljoonaa ruplaa). Tällaisia pankkeja toimii jo tai on perustamisvaiheessa kymmenkunta, mutta niiden lukumäärä ei enää kasva tuntuvasti, koska Virossa ei yksinkertaisesti ole enää paljon niin rikkaita yrityksiä, jotka saisivat perustaa vielä uusia liikepankkeja.

Viron pankkilain mukaan voidaan perustaa toiminnoiltaan monipuolisia pankkeja. Kaikki pankit voivat ottaa ohjesääntöihinsä seuraavat toiminnot:

- talletusten vastaanotto ja luotonanto,
- tilisiirrot ja kassapalvelut,
- asiakkaiden ja kirjeenvaihtajapankkien maksuliikenteen hoito,
- investointioperaatioiden tiliointi,
- rahan liikkeeseenlasku (emissio),
- maksupaperien myyminen (shekit, talletustodistukset, vekselit ym.),
- arvopaperikauppa (osakkeet, obligaatiot ym.),
- pankkitakaus,
- factoring,
- leasing,
- ulkomaanvaluuttaoperaatiot,
- jalometallien ja -kivien kauppa,
- jalometallien ulkomaankauppa,
- neuvonta- ja välityspalvelut.

Pankkilain mukaisesti saavat pankit suorittaa Eesti Pankin luvalla myös muita tässä mainitsemattomia operaatioita. Toisaalta eräitä mainittuja operaatioita varten (emissio, valuuttaoperaatiot ym.) on saatava Eesti Pankilta lisäksi ohjesäännölle vielä lisenssi tai kiintiö. Kaikki pankit voivat siis suorittaa liiketoimia varsin itsenäisesti, mutta joutuvat kuitenkin ottamaan huomioon Viron pankkilain ja Eesti Pankin ohjeet.

Kolmas tärkeä askel oman rahatalouden rakentamisessa oli Eesti Pankin perustaminen. Siinä oli kaksi tärkeää määräpäivää. Ensimmäinen oli 28.12.1989, jolloin Viron Korkein Neuvosto teki päätöksen perustaa Eesti Pankin ja nimitti sen presidentin ja neuvoston jäsenet. Toinen oli 15.3.1990, jolloin vasta saatettiin voimaan Eesti Pankin ohjesäännöt.

Ohjesääntöjensä mukaan Eesti Pank on keskuspankki, joka toimii parlamentin takuulla ja hoidossa. Eesti Pankin päätehtävät ovat ohjesäännön mukaan:

- tasavallan rahatalouden strategian suunnittelu ja toteuttaminen,
- tasavallan raha- ja luottojärjestelmän hallinta,
- tasavallan rahatalouden pitäminen vakaana ja oman valuutan noteeraus.

Eesti Pankille on annettu yksinoikeus laskea liikkeeseen seteleitä ja kolikoita, mikä helpottaa ohjesäännössä mainittujen tehtävien hoitoa. Muut rahalaitokset saavat emittoida muita rahamarkkinavälineitä sekä tuoda sisään ulkomaanvaluutta. Siksi Eesti Pankin täytyy ohjata arvopaperimarkkinoita markkinaoperaatioiden välityksellä. Viron pankkilaissa (pykälä 23) luetellaan kuusi Eesti Pankin menetelmää liikkeessä olevan rahan määrän säätelyä:

- liikepankeille annettavien luottojen määrän muuttaminen,
- arvopaperien ja ulkomaanvaluutan operaatiot,
- liikepankkien kassavarantotalletuksien ja muiden resurssien normien muuttaminen,
- käteisrahan liikkeeseenlasku,

- omien luottojen korkojen muuttaminen,
- muut lailliset toimenpiteet.⁷

Taulukosta 4 ilmenee, että Eesti Pank käyttää neljää rahatalouden ohjausvälinettä hallinnollisista keinoista markkinamuotoisiin asti. Ilmeisesti Viron arvopaperimarkkinoiden alkava kehitys pian rupeaa muuttamaan näitä keinoja sekä niiden merkitystä.

Neljäs ratkaiseva Viron itsenäisen rahatalouden perustamista koskeva toimenpide on oman valuutan käyttöönotto. Tämä prosessi alkoi kovilla kiistoilla oman valuutan tarpeellisuudesta ja mahdollisuuksista käyttää sitä yleisesti Viron ollessa Neuvostoliiton liittotasavalta. Aluksi virallinen kanta oli selvästi kielteinen, mutta vanhoillisen aseman heikentyminen Viron johdossa (ensi sijassa puoluejohtajan Karl Vainon ja pääministeri Bruno Saulin eroamiset) antoi lopuksi selvän voiton oman valuutan puolustajille.

Oman rahan käyttöönoton valmistelutöiden toisessa vaiheessa laadittiin vastaavia suunnitelmia. Työtä varten perustettiin Viron ministerineuvoston 29.5.1989 tekemällä päätöksellä työryhmä, jota johti nykyinen Eesti Pankin presidentti Rein Otsason. Jäseninä olivat Viron johtavat pankki- sekä raha-asiantuntijat A. Aruvald, R. Dontsov, R. Hagelberg, S. Kallas, G. Litvinova, R. Miller, V. Porfirjev, A. Veetõusme ja H. Vitsur. Työryhmä esitti hallitukselle 1.12.1989 toimintansa tuloksena kuusi pykälää käsittävän ohjelmaluonnoksen. Kuvaillessani jäljempänä tätä ohjelmaa haluan korostaa, että se on pelkästään ehdotus, ei hyväksytty toimenpideohje.

Ohjelman ensimmäisessä pykälässä todettiin, että oman rahan käyttöönoton aiheutti tarve:

- suojata tasavallan kulutushyödykkeiden markkinoita,
- helpottaa kauttaaltaan sisämarkkinoiden luomista,
- perustaa tehokas koneisto ulkomaankaupan ohjaamiseksi,
- lopettaa lamatilanne rahakierrossa.

TAULUKKO 4. Eesti Pankin rahatalouden ohjausvälineet

HALLINNOLLISET
KEINOT

1. Uuden pankin rekisteröinti
2. Pankkilaissa määrittelemättämien operaatioiden suoritusoikeuden myöntäminen pankeille
3. Pankkien toiminnan tarkkailu
4. Pankkien toiminnan rajoittaminen
5. Eestin valuutan liikkeeseenlasku

TOIMINTASÄÄNTÖJEN
ANTAMINEN

6. Tilisiirto-ohjeet
7. Kassatoiminnan ohjeet
8. Ulkomaanvaluuttatoimintojen ohjeet
9. Jalokivien ja -metallien kauppa koskevat ohjeet

LIMIITTIEIN JA
NORMIEN ANTAMINEN
(DIFFEROINTI)

10. Pankin pääoman alaraja
11. Pankin omien varojen saamisten vähimmäisraja
12. Riskin enimmäisraja yhdelle lainaajalle
13. Kassavarantotalletuksien määrä
14. Pankin pääoman suhde omistettuihin osakkeisiin
15. Pankin vararahaston vähimmäisraja
16. Sijoitusomaisuuden lisäämisen normatiivi
17. Likviditeettiriskin enimmäisraja
18. Ulkomaanvelan säännöstely

MARKKINAOPERAATIOT

19. Luotonanto pankeille sekä hallitukselle
20. Arvopaperien ja ulkomaanvaluutan operaatiot
21. Keskuspankin koron muuttaminen

Toisessa pykälässä pohdittiin oman rahan valmistusmahdollisuuksia ja kustannuksia. Todettiin, että kolikkoja voitaisiin lyödä Tallinnan Juveelitehtaassa. Setelit pitäisi aluksi tilata palvelutyönä Moskovan setelipainosta tai ulkomailta, ennen kuin 2 - 3 vuoden kuluttua ehdittäisiin rakentaa itselle tai Baltian tasavalloille yhteinen setelipaino.

Kolmannessa pykälässä tuotiin ilmi talouden rahakierron järjestämisen pääongelmia. Jotta voitaisiin vähentää yleisön käteisrahan määrää ennen rahanvaihtoa suositeltiin, että

- hallitus ottaa 300 miljoonan ruplan arvosta ulkomaanluottoa, jolla se ostaa tuontitavaroita ja myy ne sisämarkkinoilla,
- myydään 200 miljoonan ruplan arvosta valtiollisten yritysten osakkeita,
- myydään 200 miljoonan ruplan arvosta valtion omistuksessa olevia vuokra-asuntoja niissä asuville perheille,
- järjestetään autojen huutokauppoja (tuotto 50 miljoonaa ruplaa) sekä jäädytetään rahaa autojen ostotileille (50 miljoonaa ruplaa).

Neljännessä pykälässä todetaan, että Viron oman valuutan vapaata vaihdettavuutta ei pystytä saavuttamaan heti ja että ruplat pitäisi vaihtaa monesta syystä aluksi kruunuiksi pariteettisesti. Myöhemmin markkinat alkaisivat muodostaa kruunulle vaihtokurssia suhteessa muihin valuuttoihin.

Viidennessä pykälässä selostetaan rahanvaihtoprosessin järjestämisen mahdollisuuksia. Ehdotetaan, että ruplien kruunuiksi vaihtamiselle asetettaisiin rajoituksia, esim. käteisrahan vaihtamiselle asetettaisiin enimmäisraja (50 ruplaa) ja tilirahaa voisi vaihtaa vain tiettyyn päivämäärään asti tehtyjen talletusten osalta. Uuden rahan liikkeeseenlasku ja vanhan poistaminen suositellaan järjestettäväksi neljässä vaiheessa:

- 15.12.1990
palkat aletaan maksaa kruunuina,
- 15.12. - 31.12.1990
kaikki myymälät ja palvelualan yritykset jatkavat myyntiä ruplilla,
- 1.1.1990 - 15.3.1991
elintarvikeliikkeet ja vain muutama muun alan liike jatkavat myyntiä ruplilla,
- 15.12.1990 - 15.1.1991
kiintiön mukaan käteisrahaa vaihdetaan kruunuiksi suhteessa 1,1 : 1.

Kuudennessa pykälässä esitetään omaa rahataloutta varten tarpeellisten lakien, päätösten ja sopimusten luettelo, sen laatimisaikataulu sekä toimeenpanijat. Yhteensä mainitaan yhdeksäntoista tehtävää, jotka jakaantuvat Viron parlamentin finanssiministeriön, kauppaministeriön, tilastokomitean ja luonnollisesti Eesti Pankin kesken.

Oman rahan käyttöönoton kolmas vaihe on suunnitelmien toteuttamisen pitkä ja raskas tie. Sopimus Neuvostoliiton Valtionpankin kanssa on yksi keskeisiä asioita, koska Moskovan hyväksymisestä riippuu paljon asian eteneminen. Esitetyn luonnoksen mukaan Viro haluaisi allekirjoittaa yhteistyösopimuksen 30.9.1990 mennessä. Merkkejä siitä, että Moskovan kielteinen kanta alkaa muuttua, on jo olemassa. Epävirallisten keskustelujen aiheeksi on tullut myös kysymys, mitä tehdään liikkeestä poistetuilla ruplilla. Yhtenä tämänkaltaisena ilmiönä voidaan mainita, että yleisliittolaisessa aikakauslehdessä "EKO" luovattiin julkaista vuoden 1990 maaliskuussa Vilnan yliopiston tiedemiesten artikkeli: "Onko tasavallallinen raha tarpeellinen". Perinteestä poiketen artikkelia ei arvosteltu, vaikka siinä avomielisesti selitetään, miten Liettuan asukkaiden tuottavamman työn tulokset riistetään heiltä yhteisen heikkenevän valuutan johdosta.⁸

Vaikka sopimusten laatiminen Moskovan kanssa on vielä kesken, 12. päivänä huhtikuuta allekirjoitettiin Baltian markkinoiden perustamisen sopimus. Tavoitteena on luoda talousliitto, jossa kansallisten valuuttojen käyttöönoton yhteydessä koordinoidaan myös valuuttakursseja.⁹ Eesti Pank on myös ehtinyt tilata uudet setelit ja koli-

kot (kruunut), ja niiden on luvattu valmistuvan ennen joulukuussa alkavaa rahanvaihtoa. Oman rahan käyttöä koskevien lakien ja päätösten valmistelu on myös käynnistynyt, mutta julkisuudessa siitä ei vielä ole ollut puhetta.

3.2 Muutosten toteutumisen aikataulu

Viron oman rahatalouden perustaminen olisi hyvä viedä loppuun mahdollisimman pikaisesti, koska välivaiheen aikana leviäisivät neuvostotaloudessa syvenevän laman vahingolliset vaikutukset vapaasti edelleenkin Viroon. Viron omassa taloudessa ei myöskään toisaalta muuten ole varmuutta tulevaisuudesta eikä halukkuutta toimia strategisesti.

Yksi rahatalouden saneerauksen pitkän valmisteluprosessin syy on tarpeellisten asiantuntijoiden sekä kokemuksen puute uuden rahataloutta koskevien lakien ja päätösten laatimiseksi. Eesti Pankin on vuonna 1990 otettava osaa 14 lain ja päätöksen valmistelutyöhön, mutta sen palkkalistoilla oli toukokuun puolivälissä vajaat kaksikymmentä henkeä (taulukko 5). He joutuvat valmistelemaan lakiehdotuksia jokapäiväisten pankin perustamistoimien ohella. Kaikille mukana oleville tällainen työ on ennestään tuntematonta. Myöskään tarvittavia malleja ei ole, ja aikataulu alkaa mennä vuoden loppua kohti hyvin tiukaksi. Yksistään näistä syistä on alkanut ilmetä epäilyksiä, ehditäänkö kaikkia töitä suorittaa loppuun ajoissa. Tähän mennessä on jo kerran myöhästytty: Viron omaa säästöpankkia ei perustettu maaliskuun loppuun mennessä.

TAULUKKO 5. Omaan valuuttaan siirtymisen aikataulu

Tehtävä	Määräaika	Tekijä*
1. Pankkilain hyväksyminen	30.12.1989	KN
2. Eesti Pankin perustaminen	30.12.1989	KN
3. Valmistelu setelien painamiseksi	28.02.1990	EP
4. Valmistelu kolikkojen lyömiseksi	31.03.1990	EP
5. Säästöpankin perustaminen	31.03.1990	EP
6. Eesti Pankin ohjesäännön hyväksyminen	31.03.1990	EP
7. Valtiolainan säännöstely	31.05.1990	EP
8. Eesti Pankin ja Neuvostoliiton Valtiopankin yhteistyösopimus	30.09.1990	EP
9. Rahanvaihdon tekniikka	31.10.1990	EP; SP
10. Uudet kirjanpidon ohjeet	31.10.1990	FM
11. Uudet tilasto-ohjeet	31.10.1990	TK
12. Käteisrahan vaihto-ohjeet	31.10.1990	EP; FM
13. Tilirahan vaihto-ohjeet	31.10.1990	EP; FM
14. Valuuttaresurssin luominen	30.11.1990	EP
15. Valuuttahuutokauppojen ohjeet	30.11.1990	EP; FM
16. Kulutushyödykkeiden tuonnin ohjelma	30.11.1990	KM
17. Kolikkojen ja seteleiden antaminen Eesti Pankille	30.11.1990	EP
18. Eestin Pörssin ohjesääntö	30.11.1990	EP; FM
19. Rahareformi	15.12.1990 - 15.03.1991	EP; SP

* EP = Eesti Pank, SP = Säästöpankki, FM = finanssiministeriö, TK = Tilastokomitea, KM = kauppaministeriö ja KN = Korkein Neuvosto eli parlamentti.

Toiseksi jarruttavaksi tekijäksi hallinnollisesta suunnitelma-
taloudesta markkinatalouteen siirtymisen tiellä on muodostunut teo-
reettisen konseption puute. Luonnollisesti siksi ei ole olemassakaan
yhtenäistä kantaa rahatalouden saneerauksen suhteen. Tässä tilan-
teessa jokainen ehdotus saa osakseen lukuisia vastaväitteitä, ja vie
paljon aikaa ja vaivaa ennen kuin päästään eri mielipiteiden väli-
seen kompromissiin. Ikävä esimerkki on IME- (IseMajandav Eesti eli
Itsekannattava Eesti) -ohjelma. Sitä on valmisteltu jo yli kaksi
vuotta ja jokaisesta pykälästä ja sanasta on kiistelty ankarasti,
kunnes nyt alkaa yhä enemmän vahvistua mielipide, että kaikki tämä
työ oli turhaa ja että IME on toteuttamiskelvoton. Vain sosialismis-
ta markkinatalouteen siirtymisen teorian pitäisi olla pätevä tuomari
tässä tapauksessa.

Valitettavasti Neuvostoliiton ja Viron hallitusten välillä on myös
suuria erimielisyyksiä markkinatalouteen siirtymisen teistä ja ta-

voitteista. Neuvostoliiton aikomus on mennä kohti säädeltyä markkinataloutta. Markkinatalouden asiantuntijat lännessä ovat sitä mieltä, että sellaiset markkinat ovat mahdottomat, eivätkä toteudu ilman selvästi määriteltyjä ja helposti käytettäviä omistusoikeuksia.¹⁰ Virossa ollaan myös sitä mieltä, että on mahdotonta yhdistää tehokkaaksi talouskoneistoksi kaksi vastakkaista talousmekanismia: markkinoita ja hallinnollista suunnittelua. On hyvin vaikea löytää yhteisymmärrystä ja saada aikaan selviä sopimuksia keskuselimien kanssa, koska molemmat arvostelevat toistensa ehdotuksia epäpäteviksi.

Viivytyksiä aiheuttaa myös taistelu vallasta. Viron johdon on taisteltava uudistusprosessissa kahdella rintamalla, jotta se voisi laajentaa sekä poliittisia että taloudellisia päättämisoikeuksiaan. Taistelu käydään Moskovan keskuselimien kanssa, joiden valtaa halutaan purkaa. Mutta Viron sisälläkin on voimakas vastustajien armeija. Osa heistä on imperiumimielisiä vanhoillisia, joita pelottaa Viron riippuvuuden vähentyminen keskushallituksesta. Toinen osa on niitä byrokraatteja, jotka ovat asemaansa tyytyväisiä ja pelkäävät menettävänsä etujaan markkinatalouden oloissa. Taistelun vastustajan kanssa tekee vaikeaksi se, että vastapuoli ei tavallisesti ilmoita vastustuksensa todellisia syitä vaan esittää verukkeina kaikenlaisia pelkoja, mitä Virolle voi tapahtua suunnitellun markkinatalouden oloissa. Pelkoihin ei ole pätevä vastaamaan mikään muu kuin historia, mutta kokemuksesta tiedetään, että oman linjan toteuttaminen voimakeinoilla on vaarallista. Siksi on aina keskusteltava, selitettävä ja yritettävä vaikuttaa, vaikka siinä kuluu arvokasta aikaa.

Kaikkiaan Viron oman rahatalouden perustamisen aikataulu on melko tiivis, ja sen toteuttamiseksi on ponnisteltava kovasti.

LÄHTEET

- 1 KALLAS, Siim; MADE, Tiit; SAVISAAR, Edgar; TITMA, Mikk. Edasi, 26.9.1987.
- 2 LAINELA, Seija. Baltian tasavaltojen - erityisesti Viron - taloudellinen itsenäisyys ulkomaankaupassa ja pankkitoiminnassa. 3.4.1990, Suomen Pankki, Idänkaupan osasto, s. 2.
- 3 Sama kuin lähde 2.
- 4 Ilta-Sanomat, 9.5.1990, s. 15.
- 5 Арно Сузи / Региональный хозрасчет и хозяйственный механизм. Труды по экономическим наукам. Тарту, 1990, с. 4. (Arno Susi. Regionin itsekannattavuus ja talousmekanismi. Taloustieteellisiä töitä, Tartto, 1990).
- 6 Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi Pangaseadus.
- 7 Sama kuin lähde 6.
- 8 В. Терляцкас, В. Бальдишис. ЭКО, 1990, номер 3, с. 135 - 139. (V. Terljatskas, V. Baldišis. EKO, 1990, Nr. 3, s. 135 - 139.)
- 9 Vallo Toomet. Ilta-Sanomat, 22.5.1990, s. 12.
- 10 JONES, Colin. The Banker, 1989, oct., p. 43.

4 VIRON RAHATALOUDEN UUDISTAMISEN ONGELMIA

Jos Virossa ei tapahdu suuria poliittisia mullistuksia, on todennäköistä, että suunniteltu rahatalouden uudistus onnistuu. Odotuksella on mielestäni teoreettinen perusta. Yhteiskuntatieteestä tunnetaan väittämä, että "mahdollisuus edes jossain määrin arvioida, miltä asiat eteenpäin katsoen näyttävät ja mikä voi olla todennäköistä, perustuu siihen, että yhteiskunnan elämässä ja tuotannossa ei yleensä voi yhtäkkiä tapahtua sellaisia muutoksia, joiden edellytykset eivät olisi jo ainakin osittain alkaneet kypsyä ja tulla näkyviin vallitsevissa oloissa".¹

Teorian mukaan sopiva aika tehdä käänös kohti markkinataloutta on siis silloin, kun suunnitelmatalouden oloissa on jo tullut ilmi oireita markkinavoimista. Nimeäisin tässä kaksi tällaista oiretta. Ensimmäinen on osuuskuntien määrän nopea kasvu. Se on tapahtunut siitä huolimatta, että virallisesti niiden kehitystä on jarrutettu kaikin keinoin. Myös osa yleisöstä (sosialismiopin takia) vastustaa osuuskuntia. Kuitenkin niiden lukumäärä kasvoi viime vuoden aikana 2.5-kertaiseksi ja työläiskuntien määrä 3.5-kertaiseksi. Ne ovat hyvin lyhyessä ajassa (max. 4 v) kehittäneet tuotantomääränsä 4.4 prosenttiin Neuvostoliiton BKT:sta, palvelutoiminassa peräti 15.4 prosenttiin.² Viro on ollut osuuskuntakehityksessä koko ajan Neuvostotasavaltojen kärjessä. Toinen ilmiö on ns. harmaan talouden voimakas laajentuminen viime vuosina. Kerrotaan, että mustan pörssin kauppa on viimeisen kolmen vuoden aikana kolminkertaistunut.³

Mutta harmaa talous ei kehitä yhteiskunnan tuotantovoimia eikä korjaa sen infrastruktuuria, vaan pelkästään jakaa uudelleen suunnitteluelimissä jaetut tavarat sekä korjaa hintakomitean antamia vääriä hintoja. Se ei saa olla hyväksyttävä, koska se viljelee lakien kiertämistä ja lisää rikollisuutta. Toisaalta harmaan talouden viljelijät ovat itsekin tyytymättömiä, koska virallisesti heidän toimintansa arvostellaan, eikä heillä ole riittävästi mahdollisuuksia nauttia elämästä roolinsa ja varojensa mukaisesti. Neuvostoyhteiskunta kaipaa markkinatalouden kahleiden purkamista, vaikka valitettavasti kaikki eivät sitä vielä huomaa.

Pohdintani tulos on, että markkinatalous Neuvostoliitossa loppujen lopuksi saavutetaan. Neuvostoliitto ei varmaankaan siirry markkinatalouteen muiden Itä-Euroopan maiden vauhdilla, vaan enemmänkin Kiinan mallin mukaan. Kiina on jo 30 vuotta siirtynyt kohti markkinataloutta, mutta päämäärästä ollaan vielä kaukana. Pääsyy on se, ettei yksikään yhteiskuntateorioista eli keskitetyn hallinnollisen sosialismin, hajautetun hallinnollisen sosialismin, säädeltyyn markkinatalouden tai vapaiden markkinoiden teoria ole lopullisesti poistunut näyttämöltä. Ne kilpailevat keskenään vaihtelevalla menestyksellä Kiinan talousreformin strategiassa. Tuloksena on reformin logiikan häviö, eri toimenpiteiden yhteensopimattomuus, kansantalouden destabilisaatio. Ensimmäiset kuusi vuotta perestroikaa ovat näyttäneet, että markkinatalouteen siirtyminen Neuvostoliitossa käy juuri kuten Kiinassakin. On kuitenkin pakko lisätä, että Neuvostoliitossa prosessia venyttävät myös vaikeudet talouden saneerausessa tarpellisen ulkomaanavun hankkimisessa. Ne ovat suuremmat kuin muissa Itä-Euroopan maissa, koska kukaan ei uskalla tai kykene rahoittamaan riittävästi niin suurta ja monitahoista maata kuin Neuvostoliitto. Toisaalta tilannetta vaikeuttaa varmasti myös reformin toimenpiteitä toisiinsa yhdistävän logiikan heikkous.

On ajateltava, että Moskovassa on ajoittain vallitsevassa asemassa sentralisoinnin tai desentralisoinnin linja. Viron on desentralisoinnin kaudella vallattava itselleen mahdollisimman paljon oikeuksia, ja toisaalta keskitysvoimien vahvistumiseen on vastattava saavutettujen etujen ankaralla puolustamisella. Tällaisen politiikan avulla Viro loppujen lopuksi varmaan saavuttaa kaikki halutut oikeudet, joiden avulla voidaan luoda yhteisliittolaisesta rahataloudesta erotettu markkinapohjainen rahatalous. Se, minkälaiset tulevat olemaan uuden rahatalouden kasvot ja paljonko uusi rahatalous käytännössä eroaa tämänhetkisistä näkemyksistämme, riippuu useista tekijöistä. Ne voisi luokitella monin tavoin (sisäiset ja ulkopuoliset, taloudelliset ja poliittiset jne.), mutta haluaisin käsitellä niitä kolmessa ryhmässä: ideologiset, taloudelliset sekä sivistykselliset.

Ideologiset kysymykset liittyvät siihen, että markkinatalous edellyttää irtisanoutumista monista sosialismin periaatteista ja dogmeista. Ei ole helppoa saada yleisöä hyväksymään päätöksiä, jotka

aiheuttavat työttömyyden lisääntymistä (eri arvioiden mukaan työttömiä on jo lähes 6 miljoonaa⁴).

Tiedemiesten arvioiden mukaan hintareformi on Neuvostoliiton perestroikan avainkysymys.⁵ Ilman väärin hintasuhteiden korjaamista on mahdotonta normalisoida markkinoita. Kansan suuren vastustuksen vuoksi on hintauudistusta Neuvostoliitossa koko ajan lykätty. Kun hallitus kuluvan vuoden toukokuussa rohkeni ehdottaa muutamien elintarvikkeiden hintojen korjaamista, aiheutti tämä suuren myllerryksen niin kaupoissa kuin Neuvostoliiton Korkeimmassa Neuvostossa, vaikka hintojen nousu oli samanaikaisesti tarkoitus korvata kuluttajille.⁶

Virossakin haluttiin jo vuosi sitten nostaa lihan ja maidon hintaa realistisemmaksi, kuitenkin niin, että kuluttajille olisi korvattu hintojen nousu. Kansalaisten, erityisesti siirtolaisten, kova vastustus (lakkovaroitukset) pakotti hallituksen kuitenkin luopumaan tästä ideasta.

Hintareformin toteuttamista vaikeuttavat ja monimutkaistavat myös monet monopolit. Maassa on 1 500 yritystä, jotka ovat ainoita oman alansa tuotteiden valmistajia.⁷ Näissä oloissa hintojen säännöstelyn purkaminen saattaisi aiheuttaa hintojen jyrkkää nousua. Yhtä vaikeita ovat Neuvostoliiton verouudistuksen esiin nostamat kysymykset. Tähän asti neuvostotalouden verorasitus on ollut liian suuri. Tätä kuvaa hyvin se, että vuonna 1989 budjetin kautta jaettiin uudelleen 76 % kansantulosta. Kun teollistuneissa maissa yritysten kaikkien verotusmuotojen kokonaismäärä ei nykyään ylitä 50 % voitosta, niin Neuvostoliitossa se on yli 70 %.⁸ Samanaikaisesti kansalaiset maksavat tulostansa veroja keskimäärin 10 %. Jotta tuottajien kiinnostus tuotannon kehittämiseksi paranisi, pitäisi niiden verorasitusta keventää. Samalla pitäisi myös keventää liikevaihtoveroa ja nostaa yleisön maksamia välittömiä veroja. Kiistat verouudistuksen ympärillä tuntuvat kuitenkin venyvän loputtomiin. Virossa on suurimmat erimielisyydet juuri verouudistuksen alalla. Samat vaikeudet ilmenevät myös asuntojen vuokrasäännöstelyn uudistamisessa ja yleensä kaikkialla muuallakin, missä valtiollista tukea yritetään vaihtaa suoriin kuluttajamaksuihin.

Haluaisin vielä kiinnittää huomiota siihen, että neuvostoyhteiskunnassa on sen hallinnollisesta luonteesta johtuva perinne arvostaa kollektiivista enemmän kuin yksityistä. Neuvostolait suojaavat ja antavat enemmän oikeuksia kollektiiville ja kollektiiviselle (valtiolliselle) omaisuudelle kuin yksityishenkilölle ja hänen omaisuudelleen. Esimerkiksi sekä siviili- että rikosoikeudessa kollektiivista omaisuutta suojataan ankarammilla rangaistuksilla. Samat peruspiirteet ovat juurtuneet rahatalouteenkin. Esimerkiksi yrityksillä on yksityishenkilöä paremmat mahdollisuudet saada pankkiluottoa ja hakea sen takaisinmaksuajan pidentämistä tai jopa vapautusta koko takaisinmaksusta. Jos uudistuslaeissa ei pystytä saattamaan yksityishenkilöiden taloudellisia (myös rahataloudellisia) oikeuksia ja velvollisuuksia tasa-arvoisiksi kollektiivien kanssa, niin mielestäni ei ole kovin todennäköistä, että kansalaisten taloudellinen ajattelu sekä toiminta kollektiivisessä työssä ja elämässä muuttuisi.

Se, kuinka pikaisesti ja täydellisesti markkinatalouden ideologiaa pystytään ottamaan vastaan ja kirjaamaan uudistuslakeihin sekä päätöksiin, riippuu siis siitä, kuinka nopeasti ja syvällisesti eräistä sosialistisen opin postulaateista luovutaan. Virossa tämä prosessi saattaa olla vähän helpompi kuin muualla Neuvostoliitossa. Toiveita siitä antavat mielipidetutkimuksen tulokset (taulukko 6). Mainorin tutkijoiden kysely osoittaa, että runsaat puolet virolaisista hyväksyy täydellisesti muutoksien linjat, mutta muista (siirtolaiset) vastaava osuus oli vajaat kolmasosa. Edessä on vielä pitkä matka, jotta saadaan maanmiesten enemmistö hyväksymään talousuudistuksen ideologia sekä toimenpiteet.

TAULUKKO 6. Yleisön mielipide Viron talousuudistusohjelman IME:n linjasta.⁹

Mielipide	Kaikki vastaajat	Näistä:	
		virolaiset	muut
Hyväksyvät täydellisesti	43	51	29
Yleisesti hyväksyvät, mutta on eräitä erimielisyyksiä	45	44	48
Yleisesti eivät hyväksy, vaikka on eräitä myönteisiä asioita	8	4	15
Vastustavat täydellisesti	1	-	1
Eivät osanneet vastata	3	1	7
Yhteensä	100	100	100

Neuvostoliiton taloudelliset tekijät muodostavat noidankehän. Neuvostotalous jää vuosi vuodelta yhä enemmän jälkeen kehittyneiden maiden taloudesta, ja samalla kasvaa sekä halukkuus ulkomaisen avun ottamiseen että tarvittavan avun määrä. Samasta syystä Neuvostoliiton avustamisen riski kasvaa jatkuvasti, mikä luonnollisesti supistaa mahdollisuuksia avun saamiseksi. Neuvostoliiton nykyisen ulkopolitiikan pääidea onkin mielestäni, vaikuttaa myönteisesti kehittyneiden maiden suhtautumiseen ja näin avata niiden pääoma- ja luottovirrat itään. Tähän mennessä tulokset eivät ole olleet erityisen rohkaisevia.

Baltian tasavalloilla on samat ongelmat ja toiveet kuin koko Neuvostoliitossakin. Esimerkiksi Viron nykyinen pääministeri Edgar Saviisaar on otsikoinut yhden Viron talouden saneerausta koskevan artikkelinsa "Käännös länteen" ja aloittaa lamatilanteemme ylittämisen toimenpiteiden listan toiveella ottaa ulkomaista luottoa.¹⁰

Baltian maiden mahdollisuudet saada läntistä apua ovat kuitenkin paremmat, koska ne ovat pieniä ja tarvittavan avun määrä ei ole kehittyneiden maiden hallitusten (parlamenttien) ja pankkien silmissä niin hirveän suuri, että riskiä ei kannattaisi ottaa. Baltian maiden tilanne ja kehitysmahdollisuudet noteerataan myös paremmiksi kuin Neuvostoliiton yleisesti. Länsi-Berliinissä 23. ja 24.4.1990 pidetyn kolmannen eurooppalaisen rahoituspalvelukonferenssin (aihe: "Eastern

Europe: Challenges & Opportunities") yhteenvedossa Itä-Euroopan maat jaetaan kahteen ryhmään makrotaloudellisten tekijöiden ja poliittisen tilanteen perusteella. Ensimmäiseen ryhmään kuuluvat Neuvostoliitto, Romania, Bulgaria ja Jugoslavia. Näiden maiden tilanne on sekä taloudellisesti että poliittisesti niin epävakaa, että niiden kehittymismahdollisuuksia pidetään erittäin huonoina ainakin seuraavan 5 - 10 vuoden ajan. Toiseen ryhmään kuuluvat DDR, Tšekkoslovakia, Unkari ja mahdollisesti myös Baltian maat. Näiden maiden taloudellisen kehityksen katsotaan käynnistyvän jo lähiaikoina. Tämä kehitys voi johtaa joko taloudelliseen nousuun tai jonkinlaiseen romahdukseen. Länsimaiset pankit ovat kuitenkin sijoittamassa näihin maihin hyvin nopeasti.¹¹

On löydetty muitakin syitä Itä-Euroopan maiden auttamiseksi. On arvioitu, että paineet työvoiman suurimittaiseen siirtymiseen länteen lisääntyvät nopeasti, mikäli väestön kulutusmahdollisuuksia idässä ei saada nopeasti paranemaan (tulokehityksessä ja elintasossa ihmiset vertaavat itseään Länsi-Eurooppaan). Tämänkaltaisesta siirtymisestä olisi seurauksena rakenneongelmia sekä idässä että lännessä. Tämän vuoksi ajatellaan, että lienee taloudellisempaa siirtää pääomaa itään kuin väestöä länteen. Toisaalta elintaso on kuitenkin pakko suhteellisen nopeasti - mahdollisesti jonkin lyhyehkön siirtymävaiheen jälkeen - nostaa, jotta poliittinen tuki järjestelmän muutoksille säilyisi.¹²

Viron talous, kuten Neuvostoliiton talous yleensäkin, on lamatilanteessa. Eräiden tutkijoiden mukaan talouden tärkein tekijä - työvoima - on Baltiassa vielä suhteellisen laadukasta. Birminghamin yliopiston Neuvostoliiton talouden professorin Philip Hanssonin The Economist Intelligence Untille (EIU) laatima selvitys osoittaa, että vajavaisuuksistaan huolimatta Baltian tasavalloilla on vahva taloudellinen potentiaali. Esimerkiksi asenne työntekoon näyttää olevan myönteisempi kuin muualla Neuvostoliitossa. Yksityisyrittäjien sekä osuuskunnissa työskentelevien osuus on Baltiassa suurempi kuin muualla Neuvostoliitossa. Asenne yksityisyrittäjyyttä ja osuuskuntia kohtaan on positiivisempi kuin muualla Neuvostoliitossa.¹³ Mielestäni hallinnollisessa talousjärjestelmässä laadukain työvoima ei saa riittävästi mahdollisuuksia toimia talouskehityksen edistäjänä.

Markkinatalouden oloissa laadukkaan työvoiman vaikutusta pitäisi olennaisesti lisätä.

Myös rahatalouden saneerauksessa Virolla on etumatka verrattaessa Neuvostoliiton yleiseen tilanteeseen - Virossa on jo oma pankkilaki, hallituksesta riippumaton keskuspankki ja oman valuutan käyttöön-
toa on ryhdytty valmistelemaan.

Toinen tie nostaa Viron potentiaalia on korjata sen sijoituksia sekä vähentää hävikkiä tuotannossa. Niin ikään EIU:n mukaan talousyhteyksien katkeaminen Neuvostoliiton kanssa ei ehkä olekaan Baltian maille niin kohtalokasta kuin on oletettu, koska niiden selviytymismahdollisuudet ovat melko valoisia, etenkin mikäli maat muodostavat keskinäiset yhteismarkkinat ja käyttävät hyväkseen toistensa vahvoja aloja ja resursseja. Tällaisina resursseina EIU:n raportti mainitsee mm. Viron palavan kiven, Liettuan ja Viron sähköntuotannon sekä hyvät valuutanansaitsemismahdollisuudet satamista, lautoista ja turismista.¹⁴ Muistettakoon, että sopimus suositeltujen yhteismarkkinoiden luomisesta on Baltian maiden välillä 12.4.1990 jo allekirjoitettu.

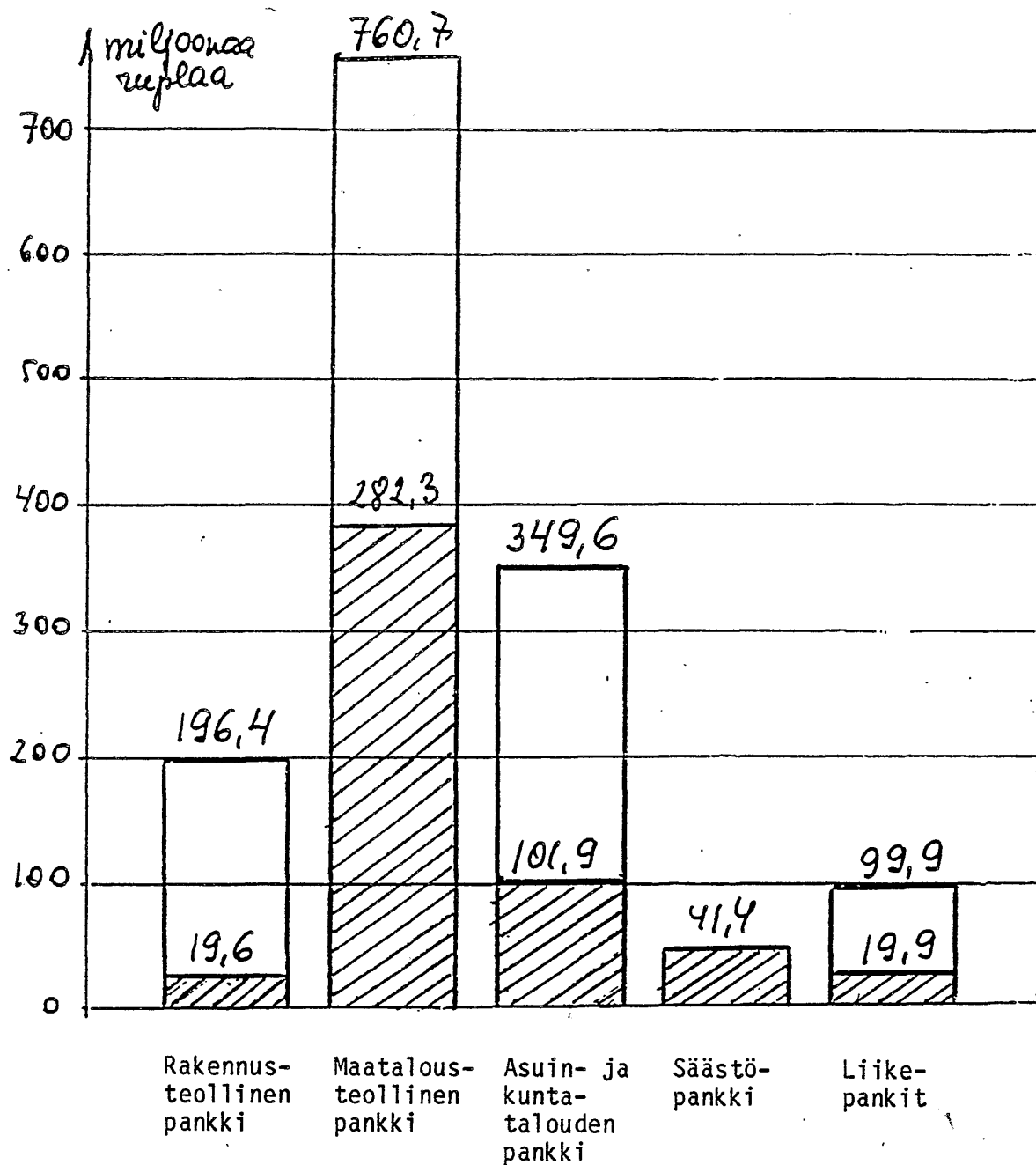
Viron kansantalouden rakenteen muuttaminen vaatii runsaasti rahaa ja aikaa, mutta suuria reservejä voitaisiin vapauttaa korjaamalla vain talousmekanismia, koska tällöin vapautuisi raaka-aineita, joita voitaisiin käyttää hyödykkeiden tarjonnan lisäämiseen. Neuvostoliiton aineellisen huollon valtionkomitean puheenjohtajan P. Mostovin heinäkuussa 1989 Neuvostoliiton Korkeimman Neuvoston istunnossa esittämien tietojen mukaan puolet teollisuustuotteista tuhoutuu ja vuotuiset tappiot ovat yli 450 miljardia ruplaa. Sama koskee myös hävikkiä maataloudessa. M. Gorbatshev ja N. Ryzhkov ovat puheissaan sanoneet, että 20 - 40 prosenttia sadosta tuhoutuu eli vahinko on 47 - 95 miljardia ruplaa.¹⁵ Virossa nämä luvut saattavat olla vähän pienempiä, mutta kyllä Virossakin on hävikin kätkemiä reservejä. Tästä kertovat asiantuntijoiden mielipiteet. He havaitsivat, että Viron valtiollisen autoliikenteen yrityksiä yksityistämisen tuloksena - vaikka nykyinen kuljetusten määrä ja palveluiden taso säilytettäisiin - 30 % autoista jäisi lisäkäyttöön, polttoaineiden tarve laskisi 15 %, korjaamokapasiteetista vapautuisi 20 % ja kuljetustöiden hintoja voitaisiin laskea 30 - 50 %.¹⁶

Viron rahatalouden saneerauksessa on samat taloudelliset ongelmat kuin muillakin aloilla: köyhyys tekee saneeraamisen vaikeaksi.

Yksi oman valuutan käyttöönottoa edellyttävä tehtävä on luoda sen turvaamiseksi tarpeellinen kulta- ja valuuttavaranto. 50 vuotta sitten eli 31.5.1940 kattoi kulta- ja ulkomaanvaluuttavaranto Eesti Pankin vastaavasta 35.3 %.¹⁷ Viron pitäisi kerätä sama määrä luonnollisella tavalla tallettamalla keskuspankkiin osa valuuttatuloista. Viro saa parhaillaan vuodessa kovan valuutan tuloja vain noin 100 miljoonaa ruplaa. Toiveita saada Moskovasta Tallinnaan Viron osuutta Neuvostoliiton kulta- ja valuuttavarannosta ei ole. Onkin ilmeistä, että Viron täytyy löytää ulkomainen hallitus tai pankki, joka uskaltaa antaa Virolle valuuttaluottoa kruunun takuiksi. Mutta tämä vain siirtää vaikeuksia eteenpäin, koska tulevaisuudessa Viron on pakko sekä maksaa valuuttatuloista takaisin valuuttalaina korkoineen että muodostaa oma valuuttavaranto. Tähän mennessä (puoli vuotta ennen rahanvaihdon alkua) kysymystä ei kuitenkaan ole vielä ratkaistu.

Toinen ongelma on kotimaisen rahamuotoisen pääoman riittämättömyys tarvittavan pankkiverkoston sekä rahamarkkinoiden luomiseksi.

Parhaillaan Viron luottomarkkinat ovat käytännöllisesti kolmen suurimman pankin hallussa. Koko antolainauksen määrästä näiden suurimpien pankkien osuus on runsaat 90 %, mistä Maatalous-teollisen pankin osuus oli yli 50 %. Jotta kilpailu luottomarkkinoilla lisääntyisi ja pankkitoiminta nopeammin muuttuisi markkinamuotoiseksi, pitäisi liikepankkien lukumäärää sekä roolia kasvattaa merkittävästi. Pankkien perustamista rajoittaa kuitenkin oman pääoman 5 miljoonan ruplan vähimmäisraja. Muistutan, että Viron tasavallan aikana vuoden 1940 keväällä Virossa oli 15 yksityispankkia ja 61 tärkeämpää yhdyspankkia. Niistä vain kuudessa koko tasesumma oli yli 10 miljoonaa kruunua, mutta 43:lla se oli alle miljoona kruunua.¹⁸ Vuonna 1935 Suomessa oli 1 789 pankkia, ja niillä oli 3 533 konttoria.¹⁹ Ilmeisesti Viron oloissa pankkien lukumäärä jää alle kymmenen, joskin pankkeja pitäisi olla runsaasti enemmän kunnollisten luottomarkkinoiden syntymiseksi. Mielestäni Viron Korkeimman Neuvoston talouskomission puheenjohtaja Anti Veetõusme on oikeassa, kun hän suosit-

KUVIO 5. Viron pankkien antolainojen määrä 1.10.1989²¹

lyhytaikaiset luotot

pitkäaikaiset luotot

telee liikepankkien oman pääoman vähimmäisrajan pudottamista miljoonaa ruplaan.²⁰

Pankkien suurempi lukumäärä nopeuttaisi myös rahamarkkinoiden kehitystä. Tässä nousevat ongelmiksi yleisön säästöjen vähäisyys sekä yritysten korkea velkaantumisaste. Kolmasosalla Neuvostoliiton säästäjistä on säästöä keskimäärin vain 113 ruplaa (taulukko 7). Tuotantotoimintaan sijoittamiseksi on säästöjä ehkä 1 prosentilla säästäjistä eli 10 % säästöistä. Sitä, paljonko niistä ollaan valmiita sijoittamaan osakkeisiin tai optioihin, ei kukaan osaa etukäteen arvioida.

TAULUKKO 7. Neuvostoliiton säästöjen rakenne vuosien 1988 ja 1989 vaihteessa.²²

Säästön määrä ruplina	Osuus kaikista säästäjistä %	Osuus kaikista säästöistä %	Keskimääräinen säästön määrä ruplina
alle 300	33,3	2,4	113
300 - 1 000	22,9	9,7	642
1 000 - 2 500	24,6	25,4	1 562
2 500 - 5 000	12,4	27,8	3 385
5 000 - 10 000	5,7	24,5	6 536
10.000 - 25 000	1,1	9,6	13 155
25 000 - 50 000	0,03	0,5	31 947
yli 50 000	0,002	0,1	72 967
Yhteensä	100	100	151,4

Säästöjen rakenne näyttää myös sen, että vaikka Virossa on liikkeessä liikaa rahaa, on tilannetta hyvin vaikea korjata ruplien kruunuiksi vaihtamisen aikana takavarikoimalla osa suurista säästöistä (mitä suurempi säästö, sitä alempi vaihtokurssi). Ilmeisesti suurin osa säästöistä on vuosien kuluessa kerätty tiettyyn tarkoitukseen pääasiallisesti rehellisellä työllä. On selvää, että tapahtumien saadessa tällaisen käänteen Viron talousuudistus ja sen johtajat menettävät pitkäksi aikaa tuen suurimmalta osalta sitä väestöä - keskiluokkaa - joka muuten on aktiivisimmin uudistuksien kannalla.

Esitetystä käy ilmi, että köyhyys jarruttaa huomattavasti Viron siirtymistä markkinatalouteen. Vielä suurempi ongelma siirtymisvaiheessa ovat sivistykselliset kysymykset. Niiden merkitystä yhteiskunnan kehityksen tekijänä ei tavallisesti oteta huomioon. Antaisin ajatuksistani seuraavan esimerkin. Oletetaan, että tehtaot, tekniikka ja raha vaihdettaisiin Suomen ja jonkin köyhän Afrikan maan välillä. Olen varma, että Suomessa sen operaation jälkeen alkaisi vauhdikas kehitys ja loppujen lopuksi Suomi palautuisi kehittyneen maan asemaansa. Vähemmän todennäköistä on, että Afrikan valtio Suomen varojen avulla muuttuisi kehittyneeksi maaksi. Esimerkkinä tämänkaltaisista tapahtumista ovat Saksan ja Japanin nopea palautuminen kehittyneiden maiden joukkoon sotien jälkeen tai Latalaisen Amerikan maille annettujen suurien luottopistosten tehottomuus talouden piristäjänä. Miksi näin tapahtuu? Mielestäni siksi, että saavutettu sivistystaso kaipaa vastaavaa talousrakennetta sekä kehitystasoa. Koska esimerkissämme Suomessa syntyisi keinotekoisesti ristiriita sivistystason ja taloustilanteen välille, pyrkisi yhteiskunta korjaamaan tilanteen. Neuvostoliiton uudistusprosessissa tilanne on vastakkainen eli taloutta halutaan viedä edelle sivistystasoa. Mitä suurempi hyppy aiotaan tehdä, sitä enemmän heikko sivistystaso sitä jarruttaa. Esitetyllä tavalla on mahdollista selittää myös, miksi aikaisemmin suunnitellut talousuudistukset Neuvostoliitossa päättyivät tuloksettomina - sivistystasoa ei pystytty viemään riittävästi ylöspäin. Jotta nyt ei tapahtuisi samalla lailla, on pakko huolehtia sivistystason nostamisesta riittäväksi markkinatalouden tarpeisiin. Siksi M. Gorbatshev on mielestäni aivan oikeassa nimittäessään siirtymistä markkinatalouteen uudeksi vallankumoukseksi. Vuoden 1917 sosialistisen vallankumouksen jälkeen oltiin tilanteessa, jossa hallinnollisen sosialismin säilyvyyden varmistamiseksi oli pakko huonontaa Venäjän sivistystasoa komentososialismin tarpeita vastaavaksi ja siksi stalinismi tuhosi Venäjän älymyötä. Nyt se on jälleen luotava.

Siksi mielestäni talousuudistuksessa ulkomailta saatavaa rahallista ja materiaalista apua tärkeämpää on sivistyksellisen avun hankkiminen ulkomailta. Lainat korkoineen on maksettava takaisin, ja laitteet kuluvat kelvottomiksi, mutta tiedot ja tietoisuus jäävät ja alkavat karttua ja levitä.

Markkinatalouden kannalta katsottaessa on Viron sivistyksellinen taso ilmeisesti keskimäärin parempi kuin Neuvostoliiton. Virolaisten vanhin sukupolvi vielä muistaa ja keski-ikäiset tietävät vanhempiensa puheista jotakin markkinatalouden oloista. Mutta tästä ajasta, jolloin Virossa oli markkinatalous, on kulunut jo 50 vuotta, ja paljon on muuttunut ja unohtunut. Esimerkiksi yksikään pankkivirkailija ei ole perehtynyt vastaavaan pankkitoimintaan, hänelle ei ole sitä opetettu korkeakoulussa eikä opistossa, ja tarpeellisia oppikirjoja ja opettajia ei ole. Karkeasti voidaan sanoa, että yleisön tietotaso markkinapohjaisesta rahataloudesta on sama kuin lapsilla televisios- ta. Rakentaakseen markkinapohjaisen rahatalouden ja pankkijärjestel- män Viron on varmasti saatava opetuksellista apua ulkomailta. Aika- ja rahapulan vuoksi on molemmille puolille tarpeellista miettiä, kuinka toiminta olisi järjestettävä, jotta sen vaikutus Viron sivilis- tämiseksi olisi mahdollisimman suuri ja oikea-aikainen.

LÄHTEET

- 1 ALENIUS, Ele. Sosialismin ideologia ja aikakauden muutos. Helsinki, 1985, s. 116.
- 2 Экономика и жизнь , 1990, No. 12, с. 5. (Talous ja Elämä, 1990, Nr. 12, s. 5)
- 3 Vladimir Ilyin. Helsingin Sanomat, 10.4.1990, s. D2
- 4 Valeri Mitenjov. Sosialismin teoria ja käytäntö. 1990, Nr. 18 - 19, s. 27.
- 5 Gur Ofer. Soviet Economy, Volume 5, april - june 1989, p. 153.
- 6 LAMPI, Ilkka. Uusi Suomi, 26.5.1990, s. 18.
- 7 HIRVIKORPI, Helinä. Talouselämä, 1990, Nr. 17, s. 38.
- 8 SHMELJOV, Nikolai. TTT Katsaus, 1990, Nr. 1, s. 16 - 17.
- 9 Äriäev, 1990, Nr. 1, s. 15.
- 10 SAVISAAR, Edgar. Äripäev, 1990, Nr. 3, s. 4 - 5.
- 11 MALKAMÄKI, Markku. Matkakertomus, 25.4.1990, Suomen Pankki.
- 12 PESOLA, Jarmo. Kansainvälisen valuuttarahaston rooli Itä-Euroopassa, 25.5.1990. Suomen Pankki, s. 9.
- 13 Baltian talous kestäisi irtautumisen Neuvostoliitosta, Kauppa- lehti, 9.5.1990, s. .

- 14 Sama kuin lähde 12.
- 15 LISITSKIN, Gennadi. Neuvosto Karjala, 4.4.1990.
- 16 NÖU, Urve. Äripäev, 1990, Nr. 6, s. 8.
- 17 Eesti Statistika, 1940, Nr. 223(6), lk. 314.
- 18 Sama kuin lähde 16, s. 316.
- 19 HEINONEN, Aarto. Vähittäispankkitoiminnan murros / Liikepankit ja yhteiskunta. Suomen Pankkiyhdistys, 1989, s. 85.
- 20 Kaubandus-Tööstuskoja Teataja, 18.2.1990, Nr. 2, lk. 3.
- 21 Neuvostoliiton Valtionpankin Viron tasavallan konttorin luvut.
- 22 Äripäev, 1990, Nr. 8, s. 7.

5 YHTEENVETO

Neuvostoliiton nykyisen rahatalouden runko on keskitetty hallinnollinen pankkijärjestelmä. Nykyinen siirtyminen markkinatalouteen kaipaakin myös vapaan pankkijärjestelmän luomista. Viranomaiset ovat ryhtyneet asian vaatimiin toimiin, mutta uudistusprosessia jarruttavat sekä perinteet että rahamarkkinoiden kehittymättömyys.

Baltian maiden on tarkoitus toteuttaa pikaisesti niille luvattu taloudellinen itsenäisyys. Niin ikään talousmekanismin ja -politiikan uudistukset Neuvostoliitossa ovat osoittaneet kyvyttömyyttä elvyttää talous lamatilanteesta. Samalla on syntynyt käsitys, että Neuvostoliiton keskushallinnolla on taipumus elää yli varojen. Siksi Viron hallitus ja tiedemiehet etsivät mahdollisuuksia luoda Virolle sellainen rahataloudellinen järjestelmä, joka helpottaisi markkinatalouteen siirtymistä. Lisäksi järjestelmän tulisi antaa mahdollisuus suojella Viron varallisuutta yleisliittolaisia elimiä vastaan rahataloudellisilla keinoilla sekä muutoinkin edistää Viron taloudellista itsenäisyyttä suosivaa rahataloutta.

Oman rahatalouden luomisen ratkaisevin tekijä on järjestelmän eroaminen yleisliittolaisesta. Se sisältää kolme suurta tehtävää: lopettaa rahataloutta koskevien yleisliittolaisten sääntöjen voimassaolo Viron alueella, lakkauttaa yleisliittolaisten pankkien haarakonttorien toiminta Virossa ja poistaa Neuvostoliiton yhä heikkenevä valuutta Viron sisämarkkinoilta.

Viron oman pankkijärjestelmän perustaminen alkoi Viron pankkilain hyväksymisellä 1989 vuoden joulukuussa. Sen mukainen oma pankkijärjestelmä on vielä perustamisvaiheessaan. Saneerauksen jälkeen Virossa jatkaisivat toimintaansa kaikki nykyiset pankkikonttorit, mutta ne irtautuisivat yleisliittolaisista hallintoelimistään. Niiden rinnalla tulee olemaan yritysten ja kansalaisten omasta aloitteesta ja omalla rahoituksella luotuja liikepankkityyppisiä pankeja. Eesti Pank on jo perustettu. Se on keskuspankki, joka toimii parlamentin takuulla ja hoidossa.

Vaikka omaa rahaa koskevien sopimusten laatiminen Moskovon kanssa on vielä kesken, Eesti Pank on ehtinyt jo tilata uudet setelit ja koli-

kot (kruunut ja sentit), ja niiden on luvattu olevan valmiita ennen rahavaihdon alkua kuluvan vuoden joulukuussa.

Viron oman rahatalouden perustamisen parissa on työskennelty jo yli kaksi vuotta, mutta toistaiseksi ollaan vasta alkuvaiheessa. Rahatalouden saneerauksen pitkän valmisteluprosessin syynä on hallinnollisesta suunnittelutaloudesta markkinatalouteen siirtymisen teitä koskevan teoreettisen käsitteistön puute. Suuret erimielisyydet markkinatalouteen siirtymisen teistä ja tavoitteista vallitsevat myös Neuvostoliiton ja Viron hallitusten välillä. Viivästyksiä aiheuttaa myös taistelu vallasta. Sitä käydään Moskovan keskuselimien kanssa siitä, kenen valtaa puretaan. Mutta Viron sisälläkin on voimakas vastustajien armeija. Luonnollisesti Virossa on kova puute myös asiantuntijoista ja kokemuksista uusien rahataloutta koskevien lakien ja päätösten laatimisessa sekä toteuttamisessa. Viron viranomaisilla on aikomus saada oman rahatalouden perustaminen päätökseen pääasiallisesti vuonna 1990.

Viro loppujen lopuksi varmaan saa kaikki halutut oikeudet luoda yleisliittolaisesta erillinen markkinapohjainen rahatalous. Paljonko se käytännössä eroaa tämänhetkisistä näkemyksistämme, riippuu ideologisista, taloudellisista sekä sivistyksellisistä tekijöistä. Ideologiset kysymykset liittyvät siihen, että markkinatalous edellyttää irtisanoutumista eräistä sosialismin dogmeista. Viron talous kuten Neuvostoliitonkin on lamassa. Lamatilanteen ylittämiseksi olisi tarpeellista ottaa ulkomaanluottoa. Toisena tienä olisi korjata talousrakennetta sekä vähentää tuotantohäiriöitä. Viron rahatalouden saneerauksen tekee vaikeaksi oman kulta- ja valuuttavarannon puute sekä kotimaisen rahamuotoisen pääoman riittämättömyys. Köyhyyden lisäksi Viron siirtymistä markkinatalouteen jarruttaa myös huono sivistystasomme. Ajasta, jolloin Virossa oli markkinatalous on kulu-
nut jo 50 vuotta ja paljon on unohdettu.

SUOMEN PANKIN KESKUSTELUALOITTEITA

ISSN 0785-3572

- 1/90 JUHA TARKKA - ALPO WILLMAN Financial markets in the BOF4 model of the Finnish economy. 1990. 57 s. (ISBN 951-686-234-9)
- 2/90 JUHA TARKKA - HANNA-LEENA MÄNNISTÖ - ALPO WILLMAN Macroeconomic foundations and simulation properties of the BOF4 quarterly model of the Finnish economy. 1990. 57 s. (ISBN 951-686-235-7)
- 3/90 PETER BIRCH SÖRENSEN Tax harmonization in the European Community: problems and prospects. 1990. 70 s. (ISBN 951-686-238-1)
- 4/90 PETER BIRCH SÖRENSEN Issues in the theory of international tax coordination. 1990. 83 s. (ISBN 951-686-239-X)
- 5/90 ESKO AURIKKO Floating exchange rates and capital mobility. 1990. 25 s. (ISBN 951-686-242-X)
- 6/90 PERTTI HAAPARANTA - TARJA HEINONEN Re-opening of banks' certificates of deposit market. 1990. 16 s. (ISBN 951-686-244-6)
- 7/90 JUHA TARKKA - ALPO WILLMAN Income distribution and government finances in the BOF4 model of the Finnish economy. 1990. 46 s. (ISBN 951-686-246-2)
- 8/80 CAMILLA GUSTAVSSON Taxation of personal interest income in 18 OECD countries. 1990. 54 s. (ISBN 951-686-247-0)
- 9/90 PERTTI HAAPARANTA Whether to join EMS or not: signalling and the membership. 1990. 17 s. (ISBN 951-686-249-7)
- 10/90 TOM KOKKOLA Kontantpenningefterfrågan, betalningsmedel och teknisk utveckling. 1990. 96 s. (ISBN 951-686-250-0)
- 11/90 ERKKI KOSKELA - MATTI VIRÉN Monetary policy reaction functions and saving-investment correlations: some cross-country evidence. 1990. 24 s. (ISBN 951-686-251-9)
- 12/90 ERKKI KOSKELA - MATTI VIRÉN Government size and economic growth: some evidence from a market price approach. 1990. 21 s. (ISBN 951-686-252-7)
- 13/90 ESA JOKIVUOLLE Suomalaisten Fox-indeksioptioiden hinnoittelu Monte Carlo -simulointia käyttäen. 1990. 107 s. (ISBN 951-686-253-5)
- 14/90 JUHANA HUKKINEN Suomen vientimenestys Neuvostoliiton markkinoilla 1970 - 1986. 1990. 76 s. (ISBN 951-686-254-3)
- 15/90 MATTI VIRÉN An analysis of advance effects of anticipated policy actions: recent results with the finnish micro-QMED model. 1990. 24 s. (ISBN 951-686-255-1)

- 16/90 ERKKI KOSKELA Kotimainen säästäminen, rahoitusmarkkinat ja veropolitiikka. 1990. 29 s. (ISBN 951-686-256-X)
- 17/90 MONICA AHLSTEDT Measuring the interest rate and exchange rate risk of a commercial bank's portfolio. 1990. 31 s. (ISBN 951-686-258-6)
- 18/90 MIKKO SPOLANDER Euroopan yhdentymisen taloudelliset vaikutukset; mitä tutkimukset kertovat. 1990. 66 s. (ISBN 951-686-259-4)
- 19/90 MATTI VIRÉN A note on Finnish property criminality. 1990. 20 s. (ISBN 951-686-260-8)
- 20/90 MATTI VIRÉN McKinnon's currency substitution hypothesis: some new evidence. 1990. 17 s. (ISBN 951-686-262-4)
- 21/90 MART SÖRG Viron rahatalouden kehittämisen strategia. 1990. 57 s. (ISBN 951-686-263-2)